

СПИРИДОН ЧЕРКАСЕНКО

КАЗКА
СТАРОГО МЛИНА

ДРАМА

296

КИЇВ — ВІДЕНЬ — ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО „ЧАЙКА“

760

Всі права застережено
Для театрів друквано як рукопис;
права до вистави застережено видавництвом

Христофа Райсеґа Сини, Відень V

ДІЄВІ ОСОБИ:

ВАГНЕР, гірничий інженір, молодий, дуже вродливий

КРАМАРЕНКО, землемір

ТРОХИМ, льокай Вагнера

МАРТА, стара кляшниця

ТАРАН, дідич

МАРІЯ

СУСАННА } дочки його

АНЕЛЬКА } тимчасові гості

ФАНІ

ПЕРШИЙ і ДРУГИЙ ГОСТІ, приятелі Вагнера

ПОДОРОЖНІЙ

РОБИТНИКІ

ДІД-МЕЛЬНИК

МАРЯНА, його онука

ЮРКО, чабан, німий

I.

Беріг річки. На другім пляні гребля, старий млин, верби. До них спускається високий, скелистий протилежний беріг.

Смеркає; все повито легким, прозорим туманом. Чути, як шумить вода. Сходить місяць. Із степу лише ледви чутний, тужливий плач отари.

ДІД-МЕЛЬНИК

(дослухається, сидячи на призьбі коло дверей).

Як тільки ніч зашепче, мов та відьма,
Нависне скрізь — в степу і над млином,
В туман легкий повне верби її скелі,
Приспить дурну зозулю десь у лузі
І викличе на небо тихі зорі, —
То сказ немов на його найде враз:
Одно гуде, плюскоче та співає,
А може грає — добре не розчуєш.
А-ач, якої витина старий!
Неначе парубок, якому з жиру
Тремтять коліна до дівчат, а глузд
Тікає геть, горлянка ж та язик
Спочивку і на хвильку не зазнають —
Іржуть та мелють все, як в добру повідь
Вешняк на річці... Хе-хе-хе!... Дарма
Твої весняні чари, дідугане!...

Зависла ніч, зіходить он-де місяць.
 Заснув і занімів до ранку степ, —
 Не зглянешся, як стане тут Юрко:
 Хе-хе... А де вже довгії бороді
 Змагатися та з кучерями, котрим
 Назустріч лине серденько дівоче!
 Гаї-гаї! цих чар перемогти не квапся.
 Шумуй, киши — я спатиму спокійно.
 А спати час...

(Позіхає й нешвидко зникає у млині.)

(З правого боку виходить інженір Валнер, Грамаренко і робітник Трохим.)

ВАЛНЕР.

Зморився добре я...

То розташуймось тут?... *(До Трохима.)*

Неси сюди,

Що маєм на візку. Та розпряжи
 Коня й пусти попастись на узліссі.

(Трохим зникає.)

Це млин?... Яка тут всюди глушина!
 Ходили день — все степ, і степ, і степ —
 Незайманий, як в першій день творіння.
 І ждеш мимохіть дива... Слово честі,
 Мене більш не здивує, як із скель
 Зненацька зявиться до нас сюди
 Дикун-тубілець голній, волохатій,
 Убе всіх трьох камінним сокирищем;
 Розклавши огнище, на нім спряже,

Як вепрів, нас під дикий світ танок
 І, скликавши на бенкет увесь рід,
 Смакуючи, ковтатиме з кістками
 Культурною печеню.

КРАМАРЕНКО *(сміється)*.

І не диво!...

Тут є місця, де не ступала ще
 Нога людська, хіба що вівчарева...
 Земля обітована... Час настане —
 І потече враз молоком і медом...

ВАГНЕР *(скривившись)*.

Занедбана земля... Сиділи тут
 Десятки років панські покоління,
 Мов пугачі в ярах, і брали те,
 Що в руки їм плило само, зусиль
 Найменших не вживали. Праці, —
 Вже не кажу про творчу працю я,
 Не знали зовсім: лінувались навіть
 Нагнулись тільки, щоб підняти те,
 Чим світ живе, чому кориться, — злото.
 Подумать тільки! Під ногами мати
 Незлічені багатства — її їх не знати,
 Їх занехаять, не шукать! Це її звірь
 Або тварина так живуть: їм досить
 Того, що щедра подасть натура,
 Як голод знемага... Одначе, сядьмо:
 Чимало ми сходили. Ноги ниють,
 І тіло, мов побите.

КРАМАРЕНКО.

Ось горбок,
 Порослий тирсою, і дикий кущ
 Неначе кличе нас під захист свій
 Спочить. *(Падають на траву.)*

ВАҒНЕР.

Замислишся отак буває
 Над тим, що бачив тут за кілька день
 І що знайшов, крик радощів втримавши,
 І злість, і заздрощі сповняють душу.
 А потім... полетиш на крилах мрії
 У царство казкове! Бентежна думка,
 Фантазія нестримна пензлем дивним
 Одну за одною величні, пишні
 Малює враз можливого картини.
 Ах, чом це не мов! Десяток літ...
 Ви розумієте — один десяток —
 І краю ви цього вже не пізнали б.
 Мов срібні блискавиці, вздовж і вшир
 Степи порізали б із криці рейки,
 І з скреготом і криком поповзли б
 По них рухливі змії огняні
 Туди, на південь, аж до моря. Скрізь
 Огневим реготом страховищ дужих
 Збудив би цю прадавню, мертву тишу,
 Як регіт хмар грозових будить ніч.
 І царство сна, і царство забуття
 Я обернув би дужою рукою
 У царство творчого життя і праці.

Де силу взяв би я, щоб те зробити?
 Вона — отут, занедбана під нами
 Лежить віки, тисячоліття її спить,
 Мов та царівна казкова, чекає
 На лицаря свого...

(Замоває й дослухається до шуму води.)

Вода шумить,
 Зіходить срібний місяць. Тихий степ
 Снить дивними її старими снами, —
 Спокійну душу має... З року в рік
 Все те-ж — зворушлива краса і сон.
 О, дужим будь! — умить заколисає,
 Як все навкруг віками присипляє,
 Теж сила...

ПОДОРОЖНІЙ

*(з'являється по той бік на скелі, озирається на-
 вкруги й гукає).*

Гей! чи є хто тут живий?

Чи по степах та диких хащах цих
 Ховаються вовки лиш сіроманці
 Та я, мов неприкаяний, блукаю?...

КРАМАРЕНКО *(голосно)*.

Ти хто ж такий?

ПОДОРОЖНІЙ.

Спитаї у вітра, — хто він,
 Куди летить і де спочивок знаїде.
 Спитаї у хмарки в день ясний, погожий,
 Куди блакиттю шлях її послався,
 Та буйним де розліється дощем.

ВАГНЕР.

Якийсь причинний.

КРАМАРЕНКО.

То простуй сюди,
Як знайдеш брід!

ПОДОРЖНИЙ *(спускається)*.

Тут гребля, бачу, є.

(Зникає. Трохим приносить кошик і речі до постелі, сам іде до візка.)

КРАМАРЕНКО *(іотує до вечери)*.

Цікаво, хто це.

ВАГНЕР.

Певне, волоцюга,
Гонивітер, якому тісно всюди,
Де люди є, закон та обов'язок —
Не згук порожній у повітрі, де
В обіймах їх здихає звірь в людині,
Проклятий, стоголовий звірь, який
Потворою страшною на шляху
Великих і премудрих простягнувся.
Багато злине часу, як його
Всеволодною рукою загнущають,
Та піде він, підхилений, конем
Слухняним і покірним аж туди,
Де на верховинах життя сяє
Єдина мета для всіх — Культура.

КРАМАРЕНКО.

Далекий шлях — кінця не видно.

ВАГНЕР.

О,

Немає меж змаганням чоловіка,
І думки творчий льот сягає зір,
І їх, як цифр кольони на папері,
Шикую він в системі дивно-згодні...

(Подорожній з'являється біля млина, оглядає місцевість, потім простує до них.)

КРАМАРЕНКО *(уледівши його)*.

Іде сюди.

ВАГНЕР *(стежить за ним)*.

О, я не помилюся!

КРАМАРЕНКО.

Ви не їсте нічого.

ВАГНЕР.

Я не знаю, —

Чи то знемігсь, блукаючи ввесь день,
Чи може спека так мене звялила,
Що сон змагає... Гей, Трохиме!

ТРОХИМ *(виходить)*.

Ось я.

ВАГНЕР.

У тім млині запевне хтось живе:
Спитай там молока. Ось гроші на.

ТРОХІМ.

Я в-миць. *(Іде до млина.)*

ПОДОРОЖНІЙ.

Добривечір, панове, вам!
Щаслива зустріч. Цілий день мандрую
І жадної душі, крім чабана,
В пампасах цих не бачив я живої.

ВАГНЕР *(столнено)*.

Сідати прошу, вбогую вечерю
Із нами поділити.

ПОДОРОЖНІЙ *(скидає сакви)*.

Вельми вдячний!
Та в мене де-що є. *(Сідає.)*

КРАМАРЕНКО.

Надалі те
Сховайте ви: в нас вистарчить про всіх.
Пан інженір наш підтоптався нівроку
І важить лиш на сон, а ми удвох
У беседі поважній...

ПОДОРОЖНІЙ *(здивовано)*.

Інженір?
Що чую я? Всевладная кишеня
І сюди вже стежку топче...

ВАГНЕР *(спалахнувши)*.

Не кипієня, —

Культура це. Культуру ми несем.

ПОДОРОЖНІЙ *(вечеряючи)*.

Одно одного варт...

ТРОХИМ *(приносить глек молока)*.

Ось маєте.

ВАГНЕР *(наливає й пє)*.

Куди і звідкіль ідете і хто ви?

ПОДОРОЖНІЙ.

Хто я?... Коли б же знав хоч сам про те.

ВАГНЕР *(здивовано)*.

Та десь же народились ви колись
І щось робили досі?

ПОДОРОЖНІЙ.

Безперечно.

Не з глини хтось зліпив мене, як Бог
Прадавнього Адама. Спосіб цей,
Коли б його розкрити таємниці,
Дістав би враз найбільші привілеї,
Бо, знищивши права на народження,
Дав змогу б знищить право й на життя.
А я родивсь, як всі, й турбот чимало
Своїм цим вчинком де-кому завдав —

І от блукаю скрізь. А де вродивсь?...
 Сказати не легко... В пишнім квітнику
 Зростають чудо-квіти. В діаманти
 Що-день вбірає їх рожевий ранок,
 І золотом уст цілує ніжно сонце.
 Літаючи метеликом прудким
 По квітах життєвих, поет натхнений
 Склада про них поему... А проте...
 Це край, знайомий більш таким, як ви...
 В другім краю чарівнім я вродивсь,
 Про нього вам поеми не складуть...
 В долині сліз теж квіти розцвітають:
 Кривавії троянди ран глибоких,
 Бліді лілеї голоду, хвороб
 Найрозмаїтіший квітник у світі,
 І смертності ряснії хризантеми.
 В чаду їх ароматів голова
 Завжди в огні... Моя це батьківщина.

ВАГНЕР (дрімаючи).

Це казка беззмістовна.

ПОДСРОЖНІЙ.

О, як би!

У тім краю давно умерла казка...
 Оганьблена, як паплюга остання,
 Знесилена од праці її ран кривавих,
 В тяжкім ярмі, у морі сліз пекучих
 Умерла казка та.

КРАМАРЕНКО

(прибірає в кошик вечерю й лягає).

Куди йдете?

ПОДОРОЖНІЙ.

Шукать води живої по світах,
Щоб казку воскресить.

ВАГНЕР.

Даремна річ:

Хто вмер, того ніхто не оживить.
Готуйтеся вислухати казку дужих.

ПОДОРОЖНІЙ.

Хто сам не вмер, того жива ще мрія.
Зорею провідною в далині
Горить вона... Іди туди, іди...

(Дрімать. З млина, дослухаючись до шуму води, виходить Маряна й підходить навспиньках до млинного колеса, з робленим жалем промовляючи.)

МАРЯНА.

Знов співаєш? *(Перехилиється до води.)*

Білим шумом

Розіслалась борода,
Очі — леле! — повні сумом,
Ллються слези, як вода.
Бідний діду! од кохання
Зникла геть твоя піха.

Казка старого млина

Ось стривай! *(Підходить до колеса.)*
 Твої зітхання
 Я утишу... *(Бризкає водою й відскакує.)*
 Ха-ха-ха!...

ВАҒНЕР

(підводиться на лікоть і стежить за сценою.)
 Це ж хто? і з ким вона?

КРАМАРЕНКО.

Русалка.

ПОДОРОЖНІЙ.

Казка.

МАРЯНА *(голосно сміється.)*

Глянь, — розгнівавсь! вир глибокий
 З пересердя закрутив...
(Перстає сміятись і вдає з себе засмучену.)
 Діду мій зеленоокий,
 Засмутив мене твій гнів.
 Чи такого ж привітання —
 Моя доленько лиха! —
 Сподівалась я? *(Хапається за серце.)* Ридання
 Тиснуть серце...
(Нахилляється й раптом бризкає водою.)
 Ха-ха-ха! *(Одскакує.)*

ВАҒНЕР.

Та хто вона?

КРАМАРЕНКО.

Причинна, мабуть.

ПОДОРОЖНІЙ.

Казка.

ВАГНЕР.

Жартує з ким?

ПОДОРОЖНІЙ.

А з дідьком водяним.

ВАГНЕР.

Яке дикунство!

ПОДОРОЖНІЙ.

Так... Культури ще
Либонь не скоштувала. *(Здалекучути сопілку.)*

ВАГНЕР *(дослухаючись)*.

Грає хтось?

КРАМАРЕНКО.

Сказати б вітер, так нема.

ПОДОРОЖНІЙ.

То степ

Нічну свою мелодію співає.

МАРЯНА

(зачувши спів, крутиться в танку).

Ген в тумані
 З тих верхів
 Рине-плине у долину любий спів.
 Геть зарані!
 Щезни в-мить!
 Хай ковбаня від кохання схолодить.
 Чи ж старому,
 Діду мій,
 Сяють зорі, світить місяць золотий?
 Геть додому
 Аж на дно,
 Де холодна постіль жде тебе давно!
 Чи то ж сивій
 Бороді
 Залпцяння, упадання молоді?
 У дрімливій
 Глибині
 В тихих водах ти засни собі на дні...

(Юрко переходить греблю. Маряна кидається йому назустріч, повна сміху й жахи.)

МАРЯНА

(бере його за руку й веде до колеса).

Чіплявся знов... Ти глянь: зачув, тікає...
(Чути, як вир реве й стихає раптом. Вони розкотисто регочуть, викликавши в скелях дзвінку луку. Юрко притуляє до уст сопілку, Маряна крутиться в жагучім танку.)

ВАГНЕР (зачарований).

Вона хороша, певне, хоч дикунка.
Весняний ночі сон...

ПОДОРОЖНІЙ.

Не сполохніть...

ВАГНЕР.

Холодним розумом ладен повірить,
Що казка — не фантазії палкої
Є витвір, що вона — чарівна дійсність.

ПОДОРОЖНІЙ.

У кожного своя усюди казка,
І кожний з нас творець своєї казки, —
Барвистих мрій і золотих ілюзій.
Хоч смішно це, але у цім життя.
Фантазія дала таким, як ви,
Широкі її дужі крила, силу її міць,
На них літаєте в світах і казку
Створили ви, які її імя — Культура.

ВАГНЕР.

Не казка це, а факт.

ПОДОРОЖНІЙ.

І казка — факт
На певний час. Живе тут казка степу,
Як легіт — ніжня, як фея — красна.

І все навкруг — і степ, і срібні хвилі,
 І дикі скелі, й хмари у блакиті,
 І вільний вітер, ніч і день, — усе
 Живе. Але я почуваю вже,
 Що йде нова натомиць казка — ваша,
 І казка степу вмере, як ваша прийде.
 А там — заявиться нова, і вашій
 Умертн доведеться...

(Помітивши, що Вагнер дрімає, й собі вкладається.)

На добраніч!...

(З млина виходить дід-мельник, щось каже Мар'яні, показуючи рукою на нічліжан, і знову йде в хату. Мар'яна з цікавістю дивиться в їх бік, потім потиху йде до них. Юрко, граючи, стежить за нею.)

ВАГНЕР

(почувши ходу, одкриває очі й підводиться).

Хто тут?... *(Уледівши Мар'яну.)*

Хто ти, мій привиде прекрасний?

МАР'ЯНА *(зупиняється).*

Це я. Ви брали молоко?

ВАГНЕР *(стає на ноги).*

Так, так...

Ввесь час я слухав голос твій чарівний,
 Очима стежив за танком, і сон
 Тікав з очей знеможених моїх.

Дитинства привиди вставали у думках.
Тут казка-мрія в дійсність обернулась.
Русалка, певце, ти?

МАРЯНА *(здивовано)*.

Я — мельниківна.

Приїшла за глечиком від молока.

ВАГНЕР

(кривиться; підходить бере її за руки й зазирає в очі).

Ти мельниківна? Ні, не вірю я.

(Юрко перестає грати й стежить за ними.)

МАРЯНА.

Йй-бо...

ВАГНЕР.

Чи бачив хто, щоб в мельниківни,
Замість очей, виблискували зорі?
Щоб на устах троянди паленіли?
Не може бути брів таких у неї!...
Не крийся і скажи: ти королівна?

(Бере її злегка за стан.)

МАРЯНА

(сміючись, обережно визволяється й бере глека).

Ви смієтесь?... Я — мельниківна. *(Хоче йти.)*

ВАГНЕР.

Одну хвилиночку... стривай...

МАРЯНА.

Та хто ви?

ВАГНЕР.

Хто я? Про те дізнаєшся за рік.

МАРЯНА *(з зацікавленням)*.

Чому за рік? і як про те дізнаюсь?

ВАГНЕР.

Вернусь сюди.

МАРЯНА.

Чого?

ВАГНЕР.

Щоб оживить

Степи ці мергві...

МАРЯНА *(здивовано)*.

Мертві?!...

ВАГНЕР.

...і голі скелі.

МАРЯНА.

Тут все живе. Он спить і диха степ:
Як тільки сонечко позолотить
Шпилі цих скель, то він загомонить,
Озвуться скелі голосно луною.
Ген-ген у лузі закує зозуля,
Зашепчуть верби з вітром-пустуном
І зашумить шовковая трава;
До сонця річка радо засміється...

ВАГНЕР *(нетерпляче)*.

Все так, мов дитя...

МАРЯНА.

Тут все живе —
І хвилі кучеряві й тихі зорі.
Як тільки зійде місяць золотий, —
Засне все навкруги, то із води
Мене чарує дідько водяний...

ВАГНЕР.

Ах, знаю я!... Людей... людей нема!

МАРЯНА.

Людей нема?... Юрко і дід... Доволі!
Навіщо більш?

ВАГНЕР.

Навіщо? Я скажу, —
Уважно слухай і запам'ятай.

(Знов бере її за стан рукою.)

Хоча б на те, щоб краса твоя
У пуцах цих та марне не загибла.

МАРЯНА.

Мені то що?

ВАГНЕР.

Пишатися на людях.
На те й краса, щоб з неї любували.
Цвіте та марно квітка, на яку
Не впав ні разу вдячний погляд людський.

І самоцвіт коштовний є подібним
До каменя звичайного, коли
Ніхто не зна, ніхто його не бачить.
Ти квітка та, ти самоцвіт коштовний.
Вродилась ти на те, щоб чарувать...

МАРЯНА *(сміється)*.

Ото! Чи відьма ж я, щоб чарувати?...

ВАГНЕР *(скривившись)*.

Фе, відьма... З дивних уст такі слова!...
Не відьма, а краса... Ти — чарівниця!

МАРЯНА.

Та, Боже, крий! Ніколи в світі я
Не чарувала...

ВАГНЕР *(сміється)*.

Ні?... То зачаруєш,
Коли краса твоя перед людьми
Веселкою блискучою засяє.

МАРЯНА.

Перед людьми? Нема ж їх, де вони?

ВАГНЕР.

Зжену я безліч їх у нетрі ці,
І виросте там місто гомінке,
Де степ буяв і тирса шелестіла.

МАРЯНА.

Та хто ж ви — граф, чи князь, чи пан
вельможний,
Що вас послухають вони?

ВАГНЕР.

Я той,
Хто цієї пустелі скаже: оживи! —
І вмить вона, як в казці, оживе.

МАРЯНА.

Це правда?

ВАГНЕР.

Так.

МАРЯНА (*відступає*).

Ви чарівник, виходить? —
Мені вже страшно, далєбі.

ВАГНЕР.

Чого?

Тобі нема чого боятись...

МАРЯНА.

Чом?

ВАГНЕР.

Бо ти сама вродилася на те,
Щоб панувать.

МАРЯНА.

Над ким?

ВАГНЕР.

Над усіма,
Хто буде тут, і над усім, що я
Зроблю...

МАРЯНА.

А що ж ви зробите?

ВАГНЕР.

Побачиш.
Людей пошлю під землю за скарбами.

МАРЯНА.

Хіба ви знаєте, де ті скарби
Заховано?

ВАГНЕР.

О так, я знаю все.

МАРЯНА *(сміється)*.

Ого! То ви і справді чарівник...
А що робитимете з ними ви?

ВАГНЕР.

Я вже сказав. Створю нову казку,
Я розведу такі огні, що з сонцем
Поборяться вони страшним проміттям,
І все навкруг од стогону машин
Прокинеться до справжнього життя.
Зруйную все в степах, щоб на руїнах
Спорудить царство дужих. Ти ж мені
Снятимеш в змаганнях творчих духа,
Як добрий геній мій... За мною підеш?

МАР'ЯНА.

Куди? Я її не второпаю, про що ви...
А млин, наш млин?

ВАГ'НЕР.

Що млин? На скелях тих
Збудую я палац тобі розкішний
І сад, як рай, крут нього розведу,
Вберу тебе, мов пишну королівну...
Куди не подивись — усе твоє,
Чого не забажай — вродилось тут.
Я сам — в ногах твоїх... Люби мене...
(Обнімає її й нашіптує палкі признання.)

ПОДОРОЖНІЙ *(піднімає голову).*

Пан інженір, як бачу, гав не ловить, —
Він навіть сон солодкий залишив,
Щоб раптом розпочати творчу працю.
Не злий початок...

КРАМАРЕНКО *(сміється).*

Спіть, не заважайте.

ПОДОРОЖНІЙ *(лягає).*

Цікаво знати все ж таки, — чого
Вас занесло у цю глушину?

КРАМАРЕНКО.

Пан Вагнер розвідки тут розпочав
На землях будучого тестя.

ПОДОРОЖНИЙ.

Тестя?

КРАМАРЕНКО.

Так. Землі пребагаті.

ПОДОРОЖНИЙ.

Хто ж той тесть,

Коли не тасмниця це?

КРАМАРЕНКО.

Старий

Тутешній дідич — пан Таран.

ПОДОРОЖНИЙ (*раптом сідає*).

Таран?!

КРАМАРЕНКО.

Чого так здивувалися?

ПОДОРОЖНИЙ.

Невже

На пана Ваґнера припав її,

Вільнолюбивої Сусанни, вибір?

КРАМАРЕНКО.

Марії тихої, скажіть.

ПОДОРОЖНИЙ (*з пілкою*).

Марії?...

Так, так. Виходить, в неї є сестра?

КРАМАРЕНКО.

Ви знали їх?...

ПОДОРОЖНІЙ.

Скажіть, звідсіль далеко
Живуть вони?

КРАМАРЕНКО.

А далеченько пак:
Як рушить зараз берегом ріки,
То сонця схід зустрінете у них.
А ви хіба туди йдете?

ПОДОРОЖНІЙ.

Як сонце
Позолотить шпилі похмурих скель,
В дорогу рушу я. Вона ще тут,
Я сподіваюсь?

КРАМАРЕНКО.

Бачив я обох
Днів три тому.

ПОДОРОЖНІЙ.

І скоро шлюб в Марії?

КРАМАРЕНКО.

О, ні: принаймні аж за рік.

ПОДОРОЖНІЙ.

Чому

Пап Вагнер мусить довго так страждать,
Нудити світом од кохання? Чудно.

КРАМАРЕНКО.

За рік же цей повинен показати
Усім наочно він, що не химери
Всі домисли його, — що тут, в степах,
Лежить руда в землі.

ПОДОРОЖНІЙ.

Я розумію:

Й за це у нагороду в Тарана
Дістане дочку із степами. Так?
Ну, що ж: як бачу я, то він не дурень.

КРАМАРЕНКО.

Вони кохаються...

ПОДОРОЖНІЙ.

Це видно... Гляньте...

(Показує на Вагнера, що обняв Марію й цілує.)

КРАМАРЕНКО.

То байдижко: веселий жарт мимохідь.

ПОДОРОЖНІЙ.

Що жарт, то жарт: боюся тільки я,
Щоб не скінчивсь веселий жарт сльозами.

Чабан отої, по нім я помічаю,

Не зовсім жарти тії уподобав.

Кипить, немов окріп. Ось гляньте, гляньте...

(Юрко підбігає, обурений, хапає за плечі Вагнера й одкидає його набік, бере Маряну за руку й тікає до ялина.)

МАРЯНА.

Оц, леле! ти це, Юрку?

ВАГНЕР.

О, прокляття!

Дикун! розбійник!...

КРАМАРЕНКО

(схоплюється, підбігає до Вагнера й нахиляється над ним).

Що він вам зробив?

Поранив? ні?

ВАГНЕР *(відводиться)*.

Байдуже... налякав.

А ви ще не спите?

КРАМАРЕНКО.

Тікає сон,

Коли цікаву казку чуєш.

ВАГНЕР.

Так,

Цікава казка. дивна і принадна.

(Дивиться, як обурена Маряна змагається з Юрком.)

Казка старого ялина

Ви бачите — вона його не любить,
Вона обурена, що він так нагло
Нам перебив вічну розмову нашу...

КРАМАРЕНКО.

Нехай, нам спати час: коротка ніч.

ВАГНЕР.

Так, будем спати ми, а на світанку
До діла знов...

(Вкладаються обое. Рознівана Юрком, Маряна одпихає його від себе й ховається у млині. Він якусь хвилю стоїть коло дверей і грає; вона не виходить. Тоді Юрко ламає сопілку об коліно, хутко переходить греблю й зникає в скелях)

КРАМАРЕНКО *(засипаючи)*.

І знову тихо скрізь...

ВАГНЕР *(засипаючи)*.

А в типі цієї літають сні звабливі
І казку заплітають...

ПОДОРОЖНІЙ.

Увірваласьь.

(По хвилі з млина, озираючись навкруги, виходить Маряна; переконавшись, що Юрка нема, вона тихо сміється до шуму води, погрожує кулаком водяникові, потім потику прокрадається до нічліжан, стає навколішки коло Вагнера і, любуючи, довго дивиться на нього.)

(Вагнер одкриває очі; побачивши її, раптом сідає. Маряна, поклавши палець на уста й показуючи на тих, що сплять, дає знак мовчати, потім міцно оповиває його ший руками й палко цілує. Коли він хоче одповісти тим самим, вона, сміючись, вивирається, тікає до млина, по дорозі піднімає камінь, жбурляє весело у воду й зникає у млині.)

ВАГНЕР

(повернувшись на місці, зачарованим поглядом слідкує за нею).

Прекрасний сон приснивсь...

ПОРОДОЖНІЙ.

Не пробудіться.

ВАГНЕР (не повертаючи голови).

О, він ще тільки розпочавсь для мене.
Кінця не видно ще. Початок казки,
Що тут, в степах цих, заплелась...

ПОДОРОЖНІЙ

(перевертаючись на другий бік і засипаючи).

Початок

Не злий... якій то буде її... кінець?

II.

Кабінет директора заводу й шахт Густава Вагнера.
Відчинене вікно в сад, залптий передвечірнім сявом.
Вагнер, схвильований, ходить з одного кутка в другий.

ТРОХИМ *(входить)*.

До вас пан Крамаренко.

ВАГНЕР.

Хай увійде.

(Трохим виходить. Вагнер ходить роздратований, нервовий.)

КРАМАРЕНКО

(тихо входить, стає біля порогу й слідує за Вагнером).

Ви чимсь схвильовані, то може я
Зайду по справі иншим разом?

ВАГНЕР *(зупиняється)*.

Це ви?

Гаразд... скажіть, що діється у нас?

КРАМАРЕНКО *(здивовано)*.

Я вас не зрозумів...

ВАГНЕР *(дражливо)*.

Не зрозуміли?

Ну-да... я так і знав... Усюди ви
Все ходите — на шахтах, на заводі,
А що там діється — нема вам діла.

КРАМАРЕНКО.

І знов таки — я вас не розумію.
Що сталося?

ВАГНЕР.

А те, що хтось, незнаній,
Непроханий — намігся стати нам
В замірах наших на шляху
І підступом таємним сів ремство
Між тими, хто повинен нашій владі
Служити без вагання.

КРАМАРЕНКО.

Вперше чую.

ВАГНЕР *(іронично)*.

Так? Ви не чули? Ще б пак...

КРАМАРЕНКО *(образливо)*.

Прощу вас...

Догани я, либонь, не заслужив.
І взагалі — яке до того діло
Мені, що зовсім інші маю справи?
Коли мов не в лад...

ВАГНЕР *(перемінивши тон)*.

Мені пробачте...

Але... я так схвилювався всім цим...

КРАМАРЕНКО.

Та в чім же, власне, річ? що сталось?

ВАГНЕР.

Дістав відомости допіру певні я,
 Що скрізь помітно настрої нові,
 Що дух слухнянства зник і вже натомісць
 У де-яких палкіших головах
 Заворушилися якісь химерні
 І фантастичні мрії, котрі йдуть
 Всім нашим всупереч...

КРАМАРЕНКО.

Не чув, не знаю.

Які підстави є, щоб думать так?

ВАГНЕР.

А ось побачим зараз!... Гей, Трохиме!

ТРОХИМ *(входить)*.

До послуг пана.

ВАГНЕР.

Ще нема нікого?

ТРОХИМ.

Приведено когось. Чекає тут,
Поки покличе пан.

ВАГНЕР.

Нехай увітде.

(Трохим виходить і впускає до кабінету Подорожнього. Він в одязі робітника, одірваного від роботи.)

ВАГНЕР *(придивляється)*.

Десь бачив вас?

КРАМАРЕНКО *(здивовано)*.

Це ви?... Зустріли вас
Колись біля млина? Питали ви
Про пана Тарана, а на світанку
Либонь і рушили туди?

ВАГНЕР *(здивовано)*.

Куди?

До Тарана?...

ПОДОРОЖНІЙ.

Ви кликали мене?

ВАГНЕР.

Що вам до Тарана?

КРАМАРЕНКО.

Питав мене

Про панну він Сусанну.

ВАГНЕР

(пильно дивиться на Подорожнього)

Хто есте?

ПОДОРОЖНІЙ.

Ви кликали мене?

ВАГНЕР *(дражливо)*.

Я кликав вас...

Чутки про вас непевні я дістав.

ПОДОРОЖНІЙ.

Можлива річ.

ВАГНЕР *(спалахнувши)*.

Ви розумієте? —

Непевні.

ПОДОРОЖНІЙ.

Так, я розумію.

ВАГНЕР.

Ви

Кохаете химерную ідею —

І нам в замірах наших на шляху

Намислили тут стати. Стережіться!

Іти бажаю непохитно я:

Зустрінемось, то буде грім.

ПОДОРОЖНІЙ.

О, так!

Багато в хмарі блискавиць і грому,

Але ми знаєм всі також і те,
Що десь за хмарою сняє сонце.

ВАГНЕР *(дражливо)*.

Слова! Ми ж люди діла, а не слів,
І певний шлях поперед нас послався.
Немає інших, не повинно бути!

ПОДОРОЖНІЙ.

У кожного є шлях свій у житті:
Кому усипано його квітками,
Осяяно блискучими огнями:
Їх подорож тріумфом є гучним.
А іншим він колючими тернами
Послався ген — в припадну далечинь,
Повився мороком і закишів,
Замість квіток, отрутним, хижим гадом.
І темно навкруги...

ВАГНЕР *(нервово ходить)*.

Зблукатесь, глядіть.

ПОДОРОЖНІЙ *(з захватом)*.

О, ні! Негаснущим огнем у пільмі
Пал серця їх їм світить до мети.
На крилах мрії орлом далекозорим
Прудкий їх розум всесвіт облетить.
І прийде час: зіллються їх бажання
В один акорд могутній, одностаїнний,
І світ вітатиме новий глагол.

Під ноги вам ласкава доля квіти
 Все кидає з усмішкою раба,
 Позад же вас, де ви пройшли, — руїна,
 На вій злочин голодним виє звірем.
 Поперед тих — колючий терен, скелі:
 Що ні ступінь, то слід од них кривавий
 Огневим цвітом землю укриває
 І до мети готує путь страшну.
 Ваш шлях — то шлях обраних, наш — усіх.
 Коли ж, як хмари дві, зійдуться грізно
 І викрешуть огонь — чия провина?

ВАГНЕР.

Ат, чув не раз мізерную бридню!
 І не мене вам нею здивувати,
 І не мене вам нею зупинити.
 Моя мета й заміри непохитні.
 Не раю вам ставати на шляху,
 Бо не на те я дужою рукою
 Пустелю цю у місто обернув
 І там, де виє голодний вовк вночі,
 Машин слухняних дужий хор
 Співать примусив пісню перемоги.

ПОДОРОЖНІЙ.

Навіщо зупинять?.. Ви йдіть своїм,
 А ми своїм шляхом. Як що ж зійдуться,
 То буде грім...

ВАГНЕР (*туптувши ногою*).

Я прошу вас мовчати!
 Ви хто єсте? Приплентач беззахистний,
 Кому подав я руку за допомоги.
 То як же смієте знімати руку
 На те й на тих, хто дав вам образ людський?

ПОДОРОЖНІЙ.

Я тільки йду своїм шляхом.

ВАГНЕР.

Глядіть,
 Щоб він у прірву швидко вас не справив.
 А поки-що я вас попереджаю:
 Ще крок один, непевний рух і слово —
 І вам нема чого робити тут.
 Я все сказав і знайте — це в-останнє:
 Вже більше вас сюди я не покличу.
 Розмову скінчено.

ПОДОРОЖНІЙ.

Прощайте.

ВАГНЕР.

Йдіть.

(*Подорожній виходить, Вагнер ходить по кімнаті.*)

Нахабство... голови дурні!..

(*До Крамаренка.*)

Ви чули?

КРАМАРЕНКО.

Все чув, але.. навіщо хвилюватись?
Звичайний мрійник це.

ВАГНЕР.

Зараза це.

Уваги не зверніть — страшною
Скрізь пошестю розійдуться оті
Його ворожі мрії *(Зупиняється.)*

Ви, либонь,
Про панночку Сусанну щось згадали?

КРАМАРЕНКО.

Так, він звідтіль, од млину, простував
До неї...

ВАГНЕР.

Чудно... Я не розумію,
Що спільного у них?

КРАМАРЕНКО.

Він не казав.

ВАГНЕР.

Це дивно... А-проте... вона, Сусанна —
Химерна голова і в мрії теж
Уся порикула. Ви з чим прийшли?

КРАМАРЕНКО

(розгортає один з принесених плянів).
Про млин хотів порадитися з вами.

Робив я розвідку і зміркував,
Що кращого для водокачки місця,
Як те, де млин стоїть, нема нігде.

ВАГНЕР

(уважно рвзглядає плян місцевости).

А тут... чому неможна тут поставити?..

КРАМАРЕНКО.

Зверніть увагу: плесо тута.

ВАГНЕР.

Ну,

То що, як плесо?

КРАМАРЕНКО.

Завше небезпека

Намулів і мілизи, що йдуть звідсіль,
Од греблі і од млину. Вир лотує,
Рве дно, рве береги і зносить ввесь пісок
Сюди... Тому ж і плесо тут зявилося.

ВАГНЕР.

А як поглибити й розчистити дно?

КРАМАРЕНКО.

Нічого не поможе. Що-весни
Нам довелося б це робити.

ВАГНЕР.

Ну?

КРАМАРЕНКО.

І водокачка наша нам утрос
Обійдеться тоді.

ВАГНЕР.

Хм... Як так — не треба.

КРАМАРЕНКО.

Пробачте ви мені, але все це
Мене дивує трохи. Чом не тут,
Де млин старий, нікому не потрібний,
Не збудувати нам того, що треба?
Глибоке дно, низький скелистий беріг,
І ґрунт кам'яний тут міцний, як криця.
Напів-зруйновану ми цюю греблю
Підправимо як слід, зміцним бетоном
І — кращаго нам нічого й бажати.

ВАГНЕР (*гостро*).

А млин? а мельник?

КРАМАРЕНКО (*озирається*).

Млин? Чому тої млин
Нам мусить стать на перешкодї? Ми
Дідка того, що там живе в тїй пустцї,
Кудись переведемо до казарми.
Повірьте ви, що буде там не гірш
Йому з робітниками. Він старий
Зробився, як дитина, й потребує
Вже догляду давно...

ВАГНЕР *(озирається)*.

Ссс... мовчить про це...

Вона почув. Я ж її запевнив,
Що все гаразд в млині, що дід радий,
Веселий її щастям.

КРАМАРЕНКО.

Ваша воля.

ВАГНЕР.

Йому не пробували ви казати
Про це?

КРАМАРЕНКО.

Не хоче її слухати: тікає
У млин — сердитий, зляканий. Замкнеться
І більш на мову не дається він.

ВАГНЕР.

От бачите.

КРАМАРЕНКО.

А що ж робити мусим?
Заводові вода потрібна? так?..
Чому ж повинні ми офірувати
Конечними потребами безглуздим
Дідка благого вибаганкам?

ВАГНЕР.

Так...

(Ходить нервово по кімнаті, вагаючись).

Так місця пншого нема?

КРАМАРЕНКО.

Нема.

ВАГНЕР *(зв'язившись)*.

Робіть, як маєте за користніше.
Дідка пристройте десь в гурті, а млин
Розкидайте — й негайно до роботи.
А там... збудуйте ви... також негайно,
Окрему хату для старого.

КРАМАРЕНКО.

Нащо?

Йому й в робітницькій не кепсько буде.

ВАГНЕР *(дивлячись кудись у бік)*.

Оселите із ним Маряну...

КРАМАРЕНКО *(здивовано)*.

Казку?

ВАГНЕР.

Так, Казку.

КРАМАРЕНКО.

Доглядать за дідом я
Знайду когось без неї.

ВАГНЕР.

Ні, вона

Повинна виїти звідсіль незабаром.

Ви розумієте мене? — повинна.
За кілька часу маю взяти шлюб
Я з панною Марією.

КРАМАРЕНКО.

Ах... так?

То инша річ... *(Підводиться.)*

Я все зроблю. Прощайте!

ВАГНЕР *(ходячи в задумі).*

А? що?.. Ідїть, ідїть... робїть, як краще.

(Крамаренко виходить. Вагнер який час ходить з кутка в куток у похмурій задумі.)

ТРОХИМ *(входить).*

Вам, пане, лист. *(Віддає їй виходить).*

ВАГНЕР *(розриває конверт і читає).*

„...Слідом за посланим і ми до вас

Приїдемо у гості — дочки й я.

Вже вибачте, що так наскоком...“

(Злісно мне лист і кидає до кошика).

Чорррт!..

Цього лиш бракувало, щоб вони

Зустрілись тут.

(Дзвонить. Входить Трохим.)

Хай приїде Марта зараз!

(Трохим вклоняється їй виходить.)

Ат... чорт!.. Та як же не до-речи гості!
(Ходить по кімнаті схвилюваний, потім сідає за стіл і перегортає папери.)

МАРТА *(входить)*.

Ви кликали мене, мій пане?

ВАГНЕР *(ніяково, але суворо)*.

Я кликав... Так... Де Казка?
 Так,

МАРТА.

Прилягла.

Все вас чекала...

ВАГНЕР.

Ну, гаразд... Ти от що...
 За кілька часу в гості пан Тарап
 До мене з паннами прибуде... Чувш?

МАРТА.

То ваша наречена, пане?

ВАГНЕР *(вражений, озирється)*.

Що?!

То ти це знаєш?

МАРТА.

Хто ж про це не знає?
 Усі про це балакають давно.

ВАГНЕР

(підвівшись, упалим голосом).

А... Казка?

МАРТА.

О, крий, Боже! Пильнувала,
Щоб хто їй не сказав, я паче ока.

ВАГНЕР *(з пільгою).*

За це я дякую і не забуду.

МАРТА.

А далі ж що?

ВАГНЕР.

А далі з дідом вдвох
Її оселимо десь осторонь.
Потроху ти до цього підготуєш.
Поплаче трохи — там і перестане.

МАРТА *(крутить головою).*

Ох, ні... не так вона кохає пана,
Щоб наглуу розлуку пережити.

ВАГНЕР

(спалахнувши, тупає ногою).

Так мусить бути! чуєш?.. Хоч там що!..

(По хвилі.)

Ти думаєш, мені не тяжке це.
Але... що ж маємо робить? Не все
Так робиться, як ми того бажали б,
А так, як нам велить життя.

МАРТА. Не знаю,
Казати що і з чого починати.

ВАГНЕР.

Її до думки ти привчи поволі,
Що так повинно було конче статись.
Що це не зрада, ні... що я, крім неї,
Нікого не кохав і не кохаю...
Що може там, в убогій обстанові,
Її краса принадами новими,
Як райський квіт, для мене процвіте.
Це не слова...

МАРТА *(вжахнувшись)*.

А пані молода?

ВАГНЕР *(дивлячись у вікно)*.

Ах, пані... так... Але вона все хвора:
Краси життя я з нею не зазнаю.

(Замислюється. По хвили.)

Вони приїдуть скоро, то гляди ж,
Щоб Казка їх не бачила. Я швидко
Спроваджу їх. Її ти не пускай, —
Щось вигадай...

МАРТА.

Гаразд, подбаю я.

(Зітхає й виходить. Вагнер ходить який час нервово по кімнаті, потім сідає за стіл і переглядає папери, одбіраючи де-які, щоб захопити з собою.)

Входить, підкрадаючись навспиньках, Маряна; за нею зупиняється на порозі обурена й схвильована Марта. Маряна підходить ззаду до Вагнера й загуляє йому долонями очі. Марта махає рукою й зникає.)

ВАГНЕР *(бере її за руку).*

Це ти, моя красо?

(Оповиває стан її рукою й садовить собі на коліна.)

МАРЯНА *(сміється).*

А що — злякала?

ВАГНЕР *(ніжно).*

Злякала? ти? Чи може ж тихий сон,
Торкнувшись ніжно вік, вжахнути нас?
О, ні! Навіс мрію легкокрилу
І ніч оберне в казку чарівну!
Чи може ж срібний місяцевий промінь,
Цілюючи вночі нечутно вії,
Злякати нас і казку перервать?
О, ні! Ріпті привидів, іще незнапих,
Знадних, бажаних збудить перед нас,
Сплете в танку рухливім їх в гірляндю
І зачарує нас.

МАРЯНА *(надувши устоники).*

Ти певне чубь,

Як двері одхпляла, й не злякавсь.

ВАГНЕР *(приортає її)*.

Пустушко ти моя!... Так, так, я чув,
Як чув ніч, що прийде день ясний.

МАРЯНА *(тупає ногою)*

Не хочу ніч!

ВАГНЕР.

Ти день, я — ніч.

МАРЯНА.

Не хочу.

Хай ясно буде в нас на серці!

ВАГНЕР *(з болем)*.

Ох,

Не знаєш, серце, ти, яка тут ніч
В душі моїй!...

МАРЯНА *(з жахом)*.

Що сталося з тобою?

ВАГНЕР.

О, поки-що нічого.

МАРЯНА.

Тут хтось був

І в серце влив отрути.

ВАГНЕР.

Не було

Нікого тут. Та люди й не страшні.

Страшніша нам, голубко, неминучість.
Скажи, кохавш дуже ти мене?

(Маряна мовчить.)

Кохавш, знаю я... тому і мучусь...

(Маряна, почувши це, одсахнулася.)

Стривай, чого ти так?

*(Маряна дослухається до звуків сопілки, що раптом
почулись із саду крізь вікно.)*

Маряно, зоре!...

МАРЯНА.

Ти мучишся, що покохав мене?

ВАГНЕР *(підходить до неї).*

Не те... Не варт любови я твоєї!
Не можу я кохати безоглядно,
Як ти мене.

МАРЯНА.

Ти більш мене не любиш,
Як то було колись, я відчуваю, —
А то чому б в твоєму серці ніч
Так розгорнула раптом крила.

ВАГНЕР.

Ні,

Не те... І як могла та чорна думка
В твоїй вродитися голівці?

МАРЯНА.

В серці:

Воно раніш од голови все знає,
Бо вяне там, де відгуку нема.

ВАГНЕР.

Що кажеш ти?!... Невже не палко бється
Моя назустріч серденьку твоєму?
Схились сюди, до мене пригорнись:
Невже в устах моїх не той огонь,
Що так палав раніш завжди до тебе
І на щоках запалював троянди?
І в очі глянь... Погаснуть хай навіки,
Коли хоч искра зрад...

(Раптом замовкає, задумливо.)

Немає зради...

Не зрада це...

МАРЯНА *(тривожно)*.

Чого ти?

ВАГНЕР.

Ні, не зрада...

Але... але... не знаю, що... О, Боже!

Яка страшенна подлість!..

(Стоїть якусь мить, ухопившись за голову, потім хутко бере папери з столу й мовчки виходить.)

МАРЯНА *(робить рух до дверей)*.

Любий мій!

Навіщо знов лишаєш свою Казку
В самотині?.. Пішов і не оглянувся.

(Стоїть у задумі, потім підходить і сідає край вікна, вся опанована журними думками. Із саду лине тихий, розпачливий спів сопілки.)

МАРТА *(входить)*.

І знов ти журишся, Маряно?

МАРЯНА *(стенувшись)*.

Ні,

Це не журба... Од щастя спочиваю.
Щаслива ж, Марто, я... а щастя що?
Воно — як квіти пишні, запавні:
Їх пахощами повна ця оселя,
Як щастям повна вщерть моя душа.
Але...

МАРТА.

Але...

МАРЯНА.

Після квіток розкішних,
Так часом заманеться хоч торкнутись
Устами до квіток простеньких, степових,
Що вітром пахнуть вільним, і очами
Голубить їх, мов діточок маленьких,
В яких душа прозора, як вода
На плесі... *(Прояснвши.)*

Так, вода прозора там...

МАРТА *(пильно дивиться на неї).*

Маряно, хвора ти, я бачу... Стій...
Голівка не болить у тебе?

(Прикладає до чола Маряні долоню.)

МАРЯНА *(озирнувшись).*

Ні...

А що я вас питаю, Марто?..
Як я сюди втікла, — в млині zostався
Мій дід старий, блаженський. як дитина.
Не чули ви — живий ще він? не вмер,
Нудьгуючи за мною?

МАРТА.

Ти про це
Не говори ніколи: пан не любить
І навіть згадувать заборонив.

МАРЯНА.

Чому заборонив?

МАРТА.

Бо не про тебе
Повинна думати Маряна. Нащо
Дарма трівожити і крять серце?
Тепера пані ти...

МАРЯНА.

Я мельниківна.

МАРТА.

Була колись... Минулося...

МАРЯНА.

Я — Казка.

Густав мене так зве. Куди пішов він?
Чому так часто ходить?.. Щось мені
Так сумно, Марто... А Юрко в саду
Ще жалібніш співа, немов ховає
Своє він щастя. Так, то він хоронить
Своє кохання... Він любив мене,
А я... Скажіть, Густав мене ще любить?

МАРТА.

Сама ти добре знаєш...

МАРЯНА.

А чому ж

Усе частіш од мене він тікає?

МАРТА.

- Клопіт йому чимало єсть без тебе.

МАРЯНА.

Не те... не те... Ох, чую, що не те?..
Нам любя Казка раз, удруге, втретє,
А далі вже і надокучить.

МАРТА.

Ат!

Він інженір — і діла та клопіт
Занадто є у нього: ціле місто
Він тут спорудив у степу глухим,
То треба ж раду дати.

МАРЯНА *(запалившись)*.

Бодай вона,

Огнем споруда тая понялась,
Коли нам застує вона любитись!

МАРТА *(махає на неї руками)*.

Маряно, схаменись!...

МАРЯНА.

Бодай вона

Запалася навіки!... Я одна
Зосталася б тоді у нього. Він
Тоді не кидав би мене саму
З нудьгою, смутком і думками, він
Не проміняв би...

МАРТА *(підводиться)*.

Ти дурне верзеш:

Чи можна ж цілий вік йому сидіти,
Та бути нянькою тобі, коли
Десь кличе діло, служба і клопоти?
Дитина ти, зростала у степу,
І далі млину, далі греблі й річки
Не бачила ні світу, ні людей.

МАРЯНА *(замислено)*.

Так... так... зростала у степу... еге,
В степу... Я — Казка.

МАРТА.

Краще йди приляж.
Піду я постелю. *(Виходить.)*

МАРЯНА.

А казка вабить
І раз, і двічі, потім надокучить...

(Здріпається.)

Невже?... так хутко?... Ні, не може бути.
Проте... вже кілька день, як я ще сплю,
Зникає він невідомо куди,
Приходить тільки ніччю, а то й зовсім
Ночує десь не дома. Я ж — сама...
Сама... *(Дослухається.)*

Як сумно грає він в цей вечір.
О, Юрку... Юрку... гарний, милий, любий...
Прийди... розваж... дай серденьку поради.
Чи чуєш, як твоя Маряна квилить,
Мов чайка та над річкою підбита,
Немов твоя сопілонька тужлива?

(Знов дослухається; сопілку чути виразніш. Маряна, прояснівши, схоплюється й жадливо дивиться в одчинене вікно — вся порив, вся зустріч.)

Іде... сюди підходить він... Юрко!...
Юрко!... А може то мені почулось?...

В понурих скель пустун
всесвітній вітер
Украв той спів і на легеньких крилах
Приніс мені жаданий подарунок...
І квітів пах з степів зеленобарвних,
І рокіт хвиль в каміннях мовчазних,
Зітхання вечора і плач отари...
А може... серце плаче то самітне
За тим, що більш не вернеться ніколи?

(Знов дослухається.)

Ні, ні... То він, Юрко, сюди підходить.
Я чую вже ходу...

(Раптом гра уривається; вона наминається до вікна й хутко одскакує; вікном стрибає в кімнату чабан Юрко.)

Юрко!... Юрко!...

(Обнімає й цілує, потім крутить його по кімнаті.)

Прийшов, прийшов, прийшов!...

(Юрко дивиться на неї поглядом, повним кохання й муки. Він не пручається; коли ж вона перестає, то він бере її за руку і, показуючи у вікно, тягне, благаючи.)

Ось постривай!

Скажи, як млин? дідусь іще живий?

(Юрко киває головою й знов тягне за собою.)

Куди? Стривай! ти сядь тут біля ніг

Та розкажи, що діється у вас.

(Він дивиться на неї з докором, потім, зважившись, сідає на підлозі коло ніг її і, дивлячись їй у вічі, починає грати на сопілці сумну-сумну мелодію, що врешті нагадує тяжкий плач.)

МАРЯНА

(уважно слухає, ніби розмову).

Краса степів поволі умірає,
 І там, де вітер, як орел, гуляв,
 Туман задушливий висить, як хмара.
 Грай, грай... я слухаю, я розумію.
 Як ніч-краса на землю тихо сходить,
 Огні і огнища палають всюди,
 І гаснуть зір привітнії лампади...
 Замовкли співи степу чарівні
 За гомоном людським, машинним ревом.
 І пишнії барвисті килими
 В руйновище і смітник обернулись.
 Грай, грай. А млин, старенький млин
 Ущух навек і журно похилився,
 Мов дід старий під тягарем життя.
 Сміється дід, зелений дідько плаче,
 А я щаслива тут... *(Замислюється.)*

Щаслива? я?...

(Схоплюється. Юрко уриває гру.)

Авже ж щаслива я, і годі плакати.
 Іти? Куди? А він, Густав коханий?
 Ось незабаром прийде він сюди,
 І сум розтане мій у бризках сміху.
 А ти іди і дідові розкажеш,
 Що тут живе Маряна, мов царниця,
 Що я свого Густава ублагаю,
 І візьме діда він сюди й тебе.
 І знову будеш тут ти коло мене...

(Замислюється. Юрко знов награв.)

Що кажеш ти? Він млин зруйнує?

О, ні, вигадуєш! мене він любить!

Що? що? *(З жахом.)*

Мене не любить більше він?

(Замислюється.)

Не любить більш?

(Стенувшись.)

Ой, Юрку, брешеш ти!...

(Свариться на нього пальцем.)

(Юрко, образений, перестає грати й схоплюється на ноги, очі йому палають.)

МАРЯНА *(сміється).*

Ага, впіймала на брехні!... А що!

(Бере його за плечі й крутить по кімнаті, при- танцювуючи.)

Він любить, любить, любить...

МАРТА *(на порозі, вжахнувшись).*

Свят, свят, свят!

(Юрко, уледівши її, вистрибує вікном у сад.)

МАРТА *(отямившись).*

Це ж хто? це ж що?

МАРЯНА

(рече, підбігає до неї, хапає за стан і крутить по кімнаті).

Юрко, Юрко, Юрко!...

Юрко чабан...

МАРТА

(пучається й вислизає з рук).

Чабан? Це так, це так!

Це гарне товариство! Ох, Маряно,
Вже певне глузд голівку твою кинув.
Подякуй Богу, що не пан, а я
В цю мить сюди до тебе нагодилась.
Це так... це так...

МАРЯНА.

А що хіба?

МАРТА.

А те,

Що перепало б і тобі й мені.
Найпаче ж Марті, щоб пильніш дивилась.
У панських горницях — чабан! Ну-ну!
Чи хто чував таке, чи видав?
Отару б ще пригнав сюди в кімнату...

(Нахиляється й розглядає підлогу).

Не набруднив своїми постолами?...

МАРЯНА.

А знаєте, що вам скажу я, Марто?

МАРТА.

Щось вигадала знову?

МАРЯНА.

Ні, давно

Вже думаю про те.

МАРТА.

Та про що ж?

МАРЯНА.

А як гадаєте, він згоден буде?

МАРТА.

Та хто й на що?

МАРЯНА.

Густав, — щоб діда взять
Сюди, до нас, а з ним Юрка? авже ж?
Фу-фу, як заревів би водяник!...

МАРТА *(спліскує руками)*.

О, Господи! ти зовсім божевільна.
Та де ж це видано, щоб в панський дім
Пускали жить якогось мужика,
А з ним, старим, ще й чабана в додачу?
Ввесь дім вони за тиждень засмердять.

МАРЯНА *(розчаровано)*.

А я ж... мене пустили?...

МАРТА.

Ти не те...

Не те... Пан знав, кого пускав і за що.
Та коли б я красу такую мала,
Здається... ат!... *(махає рукою)*.

Та що там і казать!

А ти про тсе думку залиши.
Як хочеш з дідом жити, то йди до нього.

МАРЯНА.

А як же без Густава?...

МАРТА.

Що Густав!

Він знайде її там, як будеш ти потрібна.

МАРЯНА *(задумано)*.

Він знайде її там...

МАРТА.

Авже ж.

МАРЯНА.

Не пустить він.

МАРТА.

Чого не пустить? — пустить. А пішла б?

МАРЯНА *(задумано)*.

Пішла б хоч на хвилиночку побачить...

МАРТА.

Чого там на хвилиночку — назавше.
І дід радий би був... і той... чабан.
І пан би їздив, як покличеш. Хочеш —
Його про це я попрохаю... Добре?

(Маряна мовчить у задумі.)

ТРОХІМ

(входить, прибирає на столі, скося сердито позираючи на них).

Ішли б звідсіль... Хтось може нагодиться
До пана раптом... і перепаде
Мені за непорядок. В кабінеті
Бабам не полагається... Усе
Повинно бути на місці на своїм...
Коли ти жінка, то й сиди десь інде,
А кабінет для тих, хто діло робить...

МАРТА.

У, діло... ач, який знайшовсь трудящий!
Ізшли кабінет твій діловий.
Ходім, Маряно, годі міркувати...

(Виходять.)

ТРОХІМ

*(прибравши в кабінеті, сідає в крісло за стіл,
бере сигару із скриньки й закурює).*

Хе-хе, трудящий... Що то баба! Йй,
Як віхтем або вінчком не тев...
Еге... то то вже і не той... Дурна!
Хіба йй зрозуміть, що з паном ми
Працюємо... працюєм головою...
А це не жарт... еге... того... наука!...
Куди ж йй з бабським розумом це знати!...
Поняття нема... Горшки йй той... *(По хвилі.)*
Колись ми з паном...

(Дзвінок. Трохим повертає голову.)

Наче дзвонить хтось?

Отак, як бачиш... день-у-день... еге...

І побалакати нема часу.

(Поволі підводиться й виходить у передпокії. За хвильку у кабінет увіходять панна Марія і панна Сусанна.)

МАРІЯ *(до Трохима)*.

Татусь пішов до пана у контору,
А нам звелів його тут почекати.

ТРОХИМ *(вибачливо)*.

Це можна, можна. Знаю ж я, хто ви,
Тому і дозволяю. Нареченіі
Ясного пана нашого і тут...
І в кабінеті можна.. а то ж як!... *(Сідає.)*
Я знав старого Тарана...

МАРІЯ

(й Сусанна презираються здивовано).

Ви йдіть,

А ми самі подождемо їх тут.

ТРОХИМ *(підводиться)*.

Гаразд, гаразд... Розважити хотів,
Поки пани повернуться з контори.
Як що ж ви той, то... я її того... піду.

(Виходить).

(Марія любовно розглядає кабінет.)

МАРІЯ.

Тут, за оцим столом, працює він...
 Як згорне білий день шумливі крила,
 І ніч задумлива покриве землю,
 Зашепче сад тихенько під вікном,
 Він творить тут в натхненній самоті
 Сам-на-сам з творчими думками. Тут,
 У тишині, в захистнім цім куточку,
 Душі його присутність відчуваю.
 І творчі образи, як привиди незримі,
 Розмову тихую з його душею,
 Я чую, тут ведуть.

СУСАННА

(весь час суворий вигляд має).

То мрійний вечір
 Спустився на сад, шепочеться із ним.

МАРІЯ.

Із п'тьми небуття у зриму дійсність
 Він викликав їх розумом палким
 І оживив, служить своїм замірам
 Примусив їх, як дужий володарь.
 Ти чувш, сестро, стогін їх журливий?

СУСАННА.

То в горницях порожніх і просторих
 Хода легенька наша одгукнулась
 Журливою луною...

МАРІЯ *(не слухаючи)*.

Ось перо,
Великих дум постійний виконавець.
Ось тут папір натхнення дожидає.
А ось сувій із пляном докладним, —
Це творчости етап передостанній.

(Бере фотографію.)

А ось... Це ж хто?.. Укохана сестра
В простецькім убранні і у відпочку...
Прекрасна, як весна...

СУСАННА.

Сестра? Не знаю...
На нього щось не схожа.

МАРІЯ.

О, не завжди
Сестра на брата схожа.

СУСАННА.

Я не чула.
Що в нього є сестра... Він не казав.

МАРІЯ *(тривожно)*.

А хто ж?...

СУСАННА.

Ти глянь, яким огнем, жагою
Палають очі дівчини цієї.

МАРІЯ.

То що?

СУСАННА.

Вони печуть, чарують, ваблять,
 І одірватися од них — дарма,
 Дай гляну ще!... Яка краси безодня!
 Дивитись в них — то є вже щастя. Ні,
 Це не сестра. Щоб мати перед себе
 Повсякчас образ цей і не забути,
 Що то сестра — цього не може бути...
 Коли ж то правда, що сестра вона,
 То... я не знаю... він про гріх забув.
 Яка краса!...

(Входить тихенько Маряна й стає на дверях.)

МАРІЯ *(вледівши їй)*.

Це ж хто?...

СУСАННА *(пошепки)*.

Вона... вона...

МАРЯНА *(привітно посміхаючись)*.

Добри вечір!...

МАРІЯ.

Ви ж хто есте?

МАРЯНА.

Я?... Казка.

СУСАННА *(здивован)*.

Ви Казка?

МАРІЯ (*дивиться на сестру*).

Казка?... Чудно як... мов в сні.

МАРЯНА.

Ґустав мене так зве.

МАРІЯ (*хитнувшись*).

Ґустав?

СУСАННА (*суворо*).

Хто ж вп?

Сестра йому?...

МАРЯНА.

О, ні, я не сестра.

Я — Казка. Думала, що він прийшов,
І йшла сюди, бо маю щось таке
Сказати йому, від чого вже ніколи
Він не забуде більш своєї Казки.

(*Підходить до сестер*.)

Тихенько будем ми тут розмовляти,
Бо Марта, сплячи там, задрімала:
Вона прийти сюди заборонила
Мені: в Ґустава, каже, є робота,
А ти йому там будеш заважати, —
То ми тихесенько, щоб не почула.

МАРІЯ (*ледви промовляючи*).

Він... любить вас?

МАРЯНА.

Казав, що дуже любить...

Любив, це знаю я, — любив він так,
 Як промінь золотий кохав квітка,
 Як усміх зір душа самотна любить.
 Коли дививсь — квітки в душі цвіли,
 Коли сміявсь і говорив, — то в серці
 Бреніли співи чарівні назустріч,
 І ніч здавалася рожевим ранком.
 Але... я — Казка. *(Замислюється)*. Так,
 Я тільки — Казка.

А всяка казка нам надокучає,
 Коли не раз, не два її ти чуєш.
 Дива її нас більше не цікавлять,
 Бо знаєш їх усі ти наперед.
 Я — Казка та, яку він знає всю,
 Тому і нудиться, шука нової,
 І усміх лагідний його до мене,
 Мов заграва після грози далека —
 Ясна, блискуча, та... холодна... Так...

(Ступившись, весело.)

Але... нову я Казку дам йому!
 І він навіки мій... ні, краще наш,
 Бо Казка та в мені.

МАРІЯ *(упалим голосом)*.

Яка ж? яка?

МАРЯНА

(нахиляється до них і шепоче).

Дитина це — його її моя: допіру
Під серцем я своїм її почула,
Прийшла йому сказати, та...

МАРІЯ

(падає непритомна на руки Сусанні).

Ах!...

СУСАННА

(обережно кладе її на канапу; до Мар'яни)

Води, води! Гей, хто там!...

(Входять Таран і Вал'нер).

ТАРАН *(кидається до дочки).*

Що таке?

Маріс, пташечко... *(До Сусанни.)*

Що сталось тут?

ВАГ'НЕР

(зрозумівши все, розлютований, кидається на Мар'яну).

Тебе убить замало!...

МАРЯНА

(з жахом простягає руки, скрикнувши).

Ах! убв...

Він вбв мене!.. Юрко! дідусю! пробі!..

(Падає важко на підлогу, непритомна.)

ВАГНЕР (хапається за голову).

Ах!.. все загло!..

(Таран налиив тим часом з карафи води і вкупі з Сусанною одволав Марію. Вони підводять її під руки й мовчки виходять усі троє. Вагнер робить рух бігти на ними з поясненням, та, роздумавши, раптом зупиняється. По хвилі він дзвонить; коли входить льокай, він з жахливим спокоем, не дивлячись сам на Маряну, показує на неї здивованому льокаєві рукою й наказує.)

Геть прибрать звідсіль!..

III.

Декорація 2-го розділу. В кабінеті не прибрано: папери розкидано по стільцях, на канапі, на підлозі; на столі недопиті й порожні пляшки, рештки закусок, чарки.

Ніч. Підплий Вагнер сидить біля столу. Трохим коло порога, теж на підпиту.

ВАГНЕР.

Вона видужує, ти кажеш?

ТРОХИМ.

Так,

Мій пане. З ліжка вже встав.

Змарніла тільки дуже. Глянув був —

Та аж злякавсь. Та то нічого, пане, —

Вони живучі...

ВАГНЕР.

Хто?

ТРОХИМ.

Та ці дівчата.

Скажіть ласкаве слово, посміхніться —

І знов на лицях рожі розцвітуть.

Ось я гукну її сюди... хе-хе!..

Побавитись вже можна... хе-хе-хе!..

ВАГНЕР *(схоплюється)*.

Що?! Сміш, гаде, ти!

ТРОХИМ *(злякано)*.

Пробачте, пане.

ВАГНЕР.

Щоб завтра тут її вже не було!

ТРОХИМ.

Я слухаю, мій пане.

ВАГНЕР *(тре чоло)*.

Стій!.. а я?..

А що ж мені лишається тоді?..

Скрізь порожньо... ні втіхи, ні мети...

ТРОХИМ *(фамільярно)*.

От брудда! та ми таку красулю

Вам викопаєм, що аж-аж! Моргніть

Ви тільки... хе-хе-хе... то враз я вам

Десяток приведу...

ВАГНЕР *(несамовито)*.

Що ти сказав?!

Що ти сказав, розсукин сину...

ТРОХИМ *(злякано)*.

Я...

ВАГНЕР.

Ах ти ж, мерзото! Геть пішов!

ТРОХИМ.

Та я ж...

ВАГНЕР

(хапає револьвер зо столу).

Застрелю, проклятий...

(Трохим зникає; на дверях трохи не збиває з нії Крамаренка, що входить і стає коло порога, здивований.)

КРАМАРЕНКО.

Що сталося тут?

ВАГНЕР

(потроху приходить до памяти й кладе револьвер на місце).

Нічого... Вчу поштивости слугу.

(Підходить до столу, наливає й пє.)

Вам дивно? так?

КРАМАРЕНКО.

Я вас не пізнаю.

ВАГНЕР *(реоче).*

О, так!.. Лишивсь на хвилях я, мій друже, —
Вітрила подрано її стерна нема.

КРАМАРЕНКО.

Невчасно ж як зисвіривсь пан директор.
Тепера, як ніколи, тут потрібна
Його залізна воля...

ВАГНЕР *(сміється)*.

- Що? залізна?..
Була, та загула... Чому ж невчасно?

КРАМАРЕНКО.

Сами ви знаєте, що вже давно
На нашім обрії зловістні хмари
Збираються у гурт. Неспокій скрізь.
Дістав відомости, що коло річки
Збираються робітники на раду,
Щоб під серпанком ночі зміркувать,
Підрахувати свої сили.

ВАГНЕР.

Ну?

То що?

КРАМАРЕНКО.

А те, що це недобрим тхне,
Завод і шахти й все у небезпеці.

ВАГНЕР.

Хай гине все, мені тепер батидуже.
І прошу цим мене не турбувати.

(Наливає й не.)

КРАМАРЕНКО *(змищує плечима)*.

Хотів іще переказати вам...

ВАГНЕР.

Про що?

КРАМАРЕНКО.

Дізнався з певних я джерел,
Що, крім відомих нам, у справі цієї
Дочка старого Тарана взяла
Теж участь не останню.

ВАГНЕР.

Що?! Яка?

КРАМАРЕНКО.

Сусанна.

ВАГНЕР.

Приверзлося вам?

КРАМАРЕНКО.

О, ні,

Напевне я дізнавсь.

ВАГНЕР.

Не розумію...

КРАМАРЕНКО.

І я також.

Казка старого млина

ВАГНЕР.

Змагатись проти себе
Самої, проти власних інтересів?...
Проте... нехай усі чорти зберуться,
А з ними пан Таран за ватажка,
Мені однаково тепер... Ви чули?
Мені однаково і дайте спокій!...

(Виходить.)

КАМАРЕНКО

(дивиться йому вслід і розводить руками).
Убий — нічого я не розумію!

ТРОХИМ *(входить, похитуючись).*

Куди це пан, не знаєте?

КРАМАРЕНКО *(махнувши рукою).*

Не знаю.

Сам чорт нічого тут не розбере.
Ну, що ж, нехай. Робитиму своє,
А далі видно буде. *(Виходить.)*

ТРОХИМ

(підходить до столу, наливає ї не).

Знов пішов.

Куритиме всю ніч. А пє він добре,
Ніколи я не сподівався.

(Знов наливає ї не, потім сідає в крісло.)

Погано

Одно: що і вночі нема спокою:

Як тільки задрімаєш — він з гостями
Гляди й заявиться... пішла робота!...

(Посміхається, мурмотить щось і потроху засипає. Яку хвилину на сцені тихо. Потім на дверях з'являється Маряна — бліда, як смерть, з хоробливим виразом очей.)

МАРЯНА *(оглядає кімнату).*

Нема... *(Побачивши Трохима.)*

Це ж хто?...

(Підходить, зрадівши, до того, але, впізнавши, відходить, розчарована, до вікна й стоїть, утопивши погляд у сад, звідкіль чути тиху ігру Юркову.)

Грати, грати... я не піду...

Іще не крафі... іще надія гріє.

(Гра уривається.)

Давно-давно, неначе цілий рік,
Як бачила його тоді в-останнє...
Ба ні... коли лежала в забутті,
До мене він лагідно так схилявся
І в серце зазирає, бажав дізнатись,
Чи гніваюсь. Як очі розкривала,
Зникав його бажаний, любий образ —
В якімсь тумані розтавав, і я
Воліла б вік не прокидатись,
Щоб тільки він стояв передо мною,
Щоб промінем блискучим все зоріли
Мені його, коханням повні, очі.
Благаюче дивилися вони,
Опрощення чекали... Любиті! милі!

Коханий мій Густаве! я люблю
 Тебе іще палкіше після того,
 Як гнівом ввесь до мене ти занявсь,
 Бо знаю ж я: так степ широкий, пишний
 Під час бурхливої грози палає
 І вздовж і вшир страшними блискавками,
 І глушить дужим гуркотом громів.
 А пройде мить — то безліччю квіток
 Сміється вже до сонечка крізь сльози.

(Озирається.)

Де ж він? *(Розглядає уважно обстановку.)*
 Який гармидер тут! Він не?
 Навіщо не? *(Замислюється.)*

Так, так... не раз я чула
 Гук бенкету крізь стіни, сміх
 Його товаришів. Але... стривай...
 Його ніколи сміху я не чула...
 Не чула... ні... О, любий мій Густаве!
 Залить пекучу тугу він бажає,
 Похмільним чадом отруїть цудьгу,
 Що радість нагло так пожерла враз,
 Ясну радість, сміх веселий, щастя,
 Які недавно ще тут панували.

(З жахом.)

Невже минулося?... Як тяжко... ах!..

(Ложить руки.)

ТРОХИМ *(прокидається.)*

Диви... я трохи не заснув... Це так...
 Занадто випив... голова болить.

Погано на похмілля. З паном вдень
Ми здорово того... Хіба іще,
Щоб голова не той...

(Наливає в чарку вина й помічає Маряну.)

Свят, свят!.. Хто тут?

(Відступає до дверей, переляканий.)

МАРЯНА.

Це я... чого злякався?..

ТРОХИМ *(махав руками).*

Згинь, маро!

(Хоче тікати за двері, але в цей час входить Марта.)

МАРТА *(сплеснувши долонями).*

Ось гляньте, де вона!.. Тобі ж неможна

Не то ходити, навіть ворухнутись.

Чи ти при пам'яті, Маряно?

ТРОХИМ *(переміняючи тон).*

Так,

Коли лежати звелено — лежи,

А не тиняйсь. А ну лиш геть звідсіть!

За вас не буду той... Як прийде пан...

МАРЯНА *(прояснівши).*

Коли він прийде?

ТРОХИМ.

Діло не твоє.

Коли потрібна будеш, то покличе.

Ох, лютий він на тебе...

МАРЯНА *(міниться на обличчі)*.

Що? на мене

Він лютий?

МАРТА *(до Трохима)*.

Слухай, не плещи дурниці!

Ходім звідсіль, Маряно.

МАРЯНА.

Лютий?... він?..

За що?

МАРТА.

Ат... слухай ти його дурного!

ТРОХИМ.

Сама дурна!.. Кажу, що знаю я.

За що... Вона не знає, бач, того...

МАРТА.

Мовчи, кажу! Ходім, Маряно, ляжеш.

МАРЯНА.

Стривай. *(До Трохима)*

Скажи, не муч, — не знаю ж я.

ТРОХИМ.

За те...

МАРТА *(перебиває)*.
Мовчи!.. Ходім...

МАРЯНА.

Стривай!.. За що?

ТРОХИМ.

За те, що той... що наречену пана
Образила ти чимсь...

МАРЯНА *(хитнувшись)*.

Що?.. Наречену?

Стривай... *(Тре чоло.)*

Так, так... пригадую я щось...
Та панночка — його то наречена?..
То правда?.. Ні... о, ні... не може бути.
В Густава наречена?.. Ні... А я ж?..

ТРОХИМ *(зневажливо)*.

Ти? Чи не думала за пані стіти?
Диви!.. Не мав пак кращої за тебе.
Повія ти.. Погравсь і буде з тебе...

МАРЯНА *(спалахнувши)*.

Ти брешеш, гаде!..

(Бе його по обличчі рукою.)

ТРОХИМ

(хапається за щоку й тікає до дверей).

Ти! гляди! не дуже!..

МАРЯНА *(столнено).*

Ах, що ж це я?.. Неправда ж, Марто, це?
Цей пес збрехав?

МАРТА *(бере її під руку).*

Авже ж, моя дитино.

Ходім, голубонько, до спочивальні.
Ти вся тремтиш. Не треба хвилюватись.

(До Трохима.)

Дістав, що заробив: здобрій на тім.

(Виходять.)

ТРОХИМ *(погрожує услід кулаком).*

Паскуди! Ну, стривайте! я вам той...

Цього не подарую. *(Бере чарку й хоче пити.)*

(З передпокою чути дзвінок).

Так, як бач, —

Нема ані хвилиночки спокою. *(Виходить.)*

(По хвилі в кабінет увіходить Сусанна під густим вуалем.)

СУСАННА.

Де ж пан Густав?

ТРОХИМ.

Його немає, панно.

СУСАННА.

Сама гаразд я бачу це. Але —
Де він? — питаю я тебе.

ТРОХИМ.

Не знаю.

Хіба пан каже, де буває він!

СУСАННА.

То може хоч сказав, чи скоро буде?

ТРОХИМ.

Повинен бути, але хто зна...

СУСАННА.

Я

Його пожду.

ТРОХИМ.

Та може ж довго він.

СУСАННА.

Усе одно... мені потрібен він. *(Сідає.)*

А це ж... чого це тут такий гармидер?

Не кабінет — якийсь шинок. Він не?

ТРОХИМ.

Хто? пан? Бува... як пити хоче — не.

Води він не вжива...

СУСАННА.

Хитруйт, хитруйт!..

Стривай!.. Скажи мені: та досі тут?

ТРОХИМ.

Яка?

СУСАННА.

Не знаєш ти?... Та... Казка.

ТРОХИМ *(вдає, що не розуміє)*.

Не знаю, далєбі, про що ви той...

СУСАННА.

Про дівку ту, що тут жила у папа.
Вона у нього досі?

ТРОХИМ.

Щось не той...

Ось пан приїде, я спитаю.

СУСАННА.

Дурень!

Сама зумію в пана я спитать.

ТРОХИМ.

Я слухаю... Ну, от і той... і добре...
Прибрати ці пляшки, — вони порожні.

(Прибирає на столі.)

А то пан гніватиметься.

СУСАННА.

А повні?

ТРОХИМ.

Навіщо ж повні? скажугь — приберем,
А ні, то будуть тут.

СУСАННА *(киває на пляшки).*

І часто це

У вас буває так?

ТРОХИМ.

Що пан не дома?

Авже ж... роботи ж в нього...

СУСАННА.

Ну, одначе

Він муштру добру дав тобі: і слова

Не видереш із тебе.

ТРОХИМ.

Воля панська

Питати, наша ж відповісти.

СУСАННА.

Годі!

Іди собі, сама тут почекаю.

(Трохим виходить. Сусанна розшукуює на етажерці портрет Маряни, підходить до вікна й розглядає. По хвилі з передпокою чути дзвінок, голоси, сміх, навіть хтось починає романс, але раптом гомін уривається. В кімнату входить Вагнер. Сусанна кладе портрет на місце і йде назустріч Вагнерові).

ВАГНЕР.

Чому завдячувати мушу...

СУСАННА. Я

На кілька слів до вас... я од сестри...
З наказу тата...

ВАГНЕР.

Зараз засвічу...

(Шукає сірники.)

СУСАННА.

Не треба, прошу вас: я зараз їду.
Скажіть мені: сестру любили ви?

ВАГНЕР *(здивовано)*.

Навіщо знати це, коли вже край
Всьому? І взагалі... не розумію...

СУСАННА.

Відповідать повинні ви хоча б тому,
Що ще не край. Вона кохає вас.
Підчас недуги — у нестямі, в сні —
Вона імя все ваше промовляла.
Ї свідомости найперший промінь
Не татові належав, не мені,
А вам. Вона кохає вас. Всю душу
І серце її розум в те кохання вклала,
Живе лиш згадкою про вас, і те,
Що сталося, для неї — тільки сон:
Прокинулась — і дійсністю жива,
А дійсність тая — в вас, і тільки в вас.

Скажіть же ви мені правдиво, щиро:
Любили ви сестру тоді, як з нею
Хотіли одружитися. Як так,
То ще одно: чи любите і досі?

ВАГНЕР.

На це дозвольте не відповідати.

СУСАННА.

Повинні ви.

ВАГНЕР *(спалахнувши)*.

Повинностей ніяких
Не визнаю ні перед ким, а тільки
Перед самим собою.

СУСАННА *(гостро)*.

Я примушу
Вас дати відповідь, потрібну нам.

ВАГНЕР.

Примусите? мене? *(Решоче)*.

СУСАННА.

Веселість вашу
Лишіть надалі, прошу вас. Мені ж
Відповідайте зараз.

ВАГНЕР.

Ані слова
Я не скажу.

СУСАННА.

Ви скажете усе.

(Дістає з гамана револьвер і цілиться у Вагнера).

Ублю, як пса.

ВАГНЕР *(спокійно)*.

Облиште ваші жарти.

СУСАННА.

Побачште сами, що це не жарт:

Коли не скажете...

ВАГНЕР.

Для мене жарт...

Сховайте ваш револьвер: не мене
Лякати вам. Хто втратив все, що мав,
На смерть той дивиться, як на рятунок.
Ви знати хочете, чи я кохав
Марію, вашу любую сестру?
То слухайте ж: кохав.

СУСАННА.

Кохали? так?

Навіщо ж...

ВАГНЕР *(перебиває)*.

Знаю я, про що ви, і я
Скажу вам все, щоб раз скінчить назавжди.
А вас прошу поставитись розважно
До того, що скажу.

СУСАННА (*ховає револьвер*).

Я вся — увага.

ВАГНЕР (*тре чоло*).

Марію я люблю... Люблю, як владу
 Кохає той, хто уродивсь для неї,
 Як той артист-маляр кохає барви,
 Як той поет красу чарівну слів,
 Як кожний із творців кохає творчість.
 Без неї я — звичайний син юрби,
 Слуга нікчемний тих, кому дано
 Творить життя, послугач, наймит їх.
 А з нею — сам творець, життя господарь.
 То як же не кохать її мені?

СУСАННА.

А та... другая ж як? не розумію...
 То двох кохаєте, виходить, ви?

ВАГНЕР (*помовчавши*).

Кохаю двох?.. Ні, ні... Мета єдина
 Завжди мені зоріла в даліні.
 Вагань не знав я, йшов нехибно
 І на шляху своїм всі перепони
 Я переміг, здавалося. Але...
 Красі немає меж, вона усюди!
 Одній красі я слугував весь час.
 Мов зачарований, до неї йшов,
 Бо іншої не знав. Коли ж у вас
 Передо мною простяглись степів

Краса і простір вільний, — затремтів
 Я, в саме серце вражений красою,
 Незнаною ніколи ще мені,
 Я крик здивовання й утіхи стис
 І ледви втримав од руїни те,
 Що здавна пестив я в своїй душі,
 А в ній, ви знаєте, квітник розвів
 Я не аби-який із власних мрій,
 Із власних замірів: йому імя —
 Культура й поступ. Дужим рухом волі
 Спокусу одігнав, хоч бачив я,
 Що в дикій тії красі з прадавніх літ
 Заховано страшну урочу силу.
 На неї я холодними очима
 Спокійно подививсь, як тої, кому стерном
 Повинен бути розум, а не серце.
 Я зміркував, що їй прийшов загин —
 Красі первістній тії, що по-над нею
 Вже має смерть крилом своїм холодним.
 Але ж... цілком уникнути спокуси
 Не зміг... Ви розумієте мене?
 Побачивши найкращу квітку степу,
 Я, не вагаючись, зірвав її.
 Я пережив прекрасну, дивну казку...

СУСАННА.

Пережили?

ВАГНЕР.

О так, вже пережив.

Коли б жорстоко так був не спіткнувся

І на своїм шляху, мети б досяг.
 Тепера — порожньо все навкруги.
 Загрожували ви мене убити?
 Живому трупові не страшно вмерти.
 Мета моя погасла так нежданно,
 І смерть тепер мені — бажана гостя.

СУСАННА.

А Казка ж як?

ВАГНЕР.

Умерла. Вмерла й та,
 Яку і сам хотів я утворить.

СУСАННА *(вжаснувшись)*.

Вона умерла?!

ВАГНЕР.

Так.

СУСАННА *(обурено)*.

І ви... і ви...

ВАГНЕР *(показує на пляшки)*.

Справляю похороп.

СУСАННА.

Сердешна Казка!...

Сердешна і сестра, що вас кохає.
 Все те, що чула зараз я од вас,
 Перекажу Марусі. Тільки знайте:

Казка старого млина

Життя сестри в руках у вас... коли
Наважиться життям тим гратись ви,
Тоді помщусь сама я вже. Прощайте,
Сестра вас жде.

ВАГНЕР.

А ви?... Цей тон холодний.
Як крига... нащо він?

СУСАННА *(ще холодніш)*.

А вам же що
До того?... Вас сестра чекає, я ж...
Всіми я фібрами душі своєї
Ненавижу і зневажаю вас.

ВАГНЕР.

Мене? За що ж? за що?

СУСАННА.

Сказати вам?...

За те, що казку вбити ви прийшли.
За те, що натомісць лишили бруд,
Бридоту і руїни...

ВАГНЕР *(випростуючись)*.

Це неправда!

Створив нову я казку тут...

СУСАННА.

Для себе,

Її в тих одібравши, хто тепер
Слугує вам...

ВАГНЕР.

Життя для дужих, панно,
Для тих, хто взять його здолає...

СУСАННА.

Так,

Але — хто дужий той, це ще питання.
Ми ще зустрінемось, я сподіваюсь,
І там побачимо, хто є той дужий.

ВАГНЕР.

Де ж, де?

СУСАННА.

На цих руїнах, у пожежі
Почуєте ви перше слово казки
Нової вже... Ну, я спішу... прощайте.
Сама піду, не треба провозати.

(Виходить.)

ВАГНЕР *(стоїть в задумі)*.

Нікчемнії химери!... Раб життя
В творці пролізти хоче, ха-ха-ха!
О, тільки дайте тут запанувати,
То вже дізнаєтесь, хто дужчий з нас.
Руїни... хе!... Вона культури царство
Руїною, брідотою назвала...
Вона загрожує мені... ну-ну!
Побачимо... побачим... ха-ха-ха!

АНЕЛЬКА

(висовує голову з других дверей).

Чи вам подобається це, панове!..

Він сам, і сам з собою розмовляє.

(Входить, за нею Фані, потім перший і другий гості.)

А ми там сидимо й нудьгуєм. Гарний
Господарь з тебе, нічого сказати!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(на підпитку).*

А й справді свинство! Ти сидиш, страждаєш

Од спраги, він же тут не має й гадки.

(Підходить до столу, наливає й не. Фані оілядає кабінет і речі на столі, на етажерці.)

АНЕЛЬКА *(також не).*

Це ж хто до тебе пізно так?

ДРУГИЙ ГІСТЬ

(кидає пенсне на носа, він теж на підпитку).

Так, так...

Це ж хто... е... до тебе... Хе-хе-хе...

(Сваритьсь на Валнера пальцем.)

-Густаве, — жєнщина?... Хе... хє... Лукавині!...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ

(бере його за руку й підводить до столу).

Сідай ось краще й пити, коли прийшов.

(До Густава.)

Це Таранівна, льокай нам казав.
Щось доброго тобі вона казала,
Бо бачу я, що хмари розійшлись,
І сонце блисне незабаром.

ВАГНЕР

(посміхаючись і не ховаючи задоволення, підходить до столу, наливає їй не одну чарку, потім дручу).

Так...

І знову одросли у мене крила,
Що раптом так приборкано було,
І знов надії, заміри і мрії,
Мов буревій, під хмари понеслись...

АНЕЛЬКА.

О, Господи, яка нудота тут!
Та киньте ви свої розмови! годі!

ВАГНЕР.

Правдиво, любая Анелько, кажеш.
В останній раз нагоду маю я
Вітати в себе вас, мої кохані:
Тому цей час відзначити бажав би,
Але... як це зробити, я не знаю.

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(не)*.

Ото, не знає як! Я пропоную
Напитись до нестями...

АНЕЛЬКА.

Фе, як гидко!

ВАГНЕР.

Як так, то й так... Ти, Фані, з нами?..

ФАНІ

*(весь час стоїть, держачи в руках портрет Марши
й не одриваючи очей).*

Хто це?

ВАГНЕР *(наступившись раптом).*

А що?

ФАНІ *(журно).*

Чому так хочеться ридати
Од глибини жагучих цих очей?

ДРУГИЙ ГІСТЬ

(здивовано оглядає всіх).

Цього ще бракувало!

ФАНІ *(не зважаючи).*

Чом сміятись,

Співать, кричати в radoщах блискучих
Так вабить погляд таємничий цей?
Так вабить закрутитись у танку...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ.

Химернії бажання, слово честі!

Ну, хай сміятись, танцювать, співати...

Але кричать?.. О, люба Фані, кинь,

А то я, далєбі, боюсь за нерви...

(Підходять і розглядають портрет.)

АНЕЛЬКА.

Це, мабуть, та... його та... мельниківна.

ФАНІ.

Хоча б єдиним оком глянуть тільки
На неї, на живу... хоч оддалік
Побачити хотіла б я...

АНЕЛЬКА.

І я..

ДРУГИЙ ГІСТЬ.

Е... м-да...

АНЕЛЬКА.

Густаве, покажи!

ВАГНЕР *(спалахнувши)*.

Кого?

Маряну? вам?

*(Підходить до Фані, вириває в неї з рук портрет
й кидає на етажерку.)*

Не діждете ніколи!

АНЕЛЬКА *(обурено)*.

Чому ж то так?

ВАГНЕР *(не)*.

Тому, що ви не варт.

Сами вже погляди цікаві ваші
Заллють мою чарівну Казку брудом.

АНЕЛЬКА.

Ви чуєте, яка принцеса! Пхе!
Як так, то її наплювать! Ото, дивви,
Не бачили такого дива... пхе!

ВАГНЕР *(не)*.

Мовчи!

АНЕЛЬКА.

Боїшся конкурентів ти?

ВАГНЕР *(тупає ногою)*.

Ані словечка більш з продажних уст!

АНЕЛЬКА.

Та що ж це, прошу вас?.. Нехай вона,
Мужичка та, святіша од святої,
Але не значить це, що ображати
Нас треба через неї. Подлість це!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ.

Густаве, справді я не пізнаю
Тебе... її не розумію... Чого кипиш?

ФАНІ.

А я так добре розумію. Сам ти
її побачити боїшся.

ВАГНЕР.

Що?

Боюсь її?

ФАНІ.

Ти дужий, це ми знаєм,
Але...

ВАГНЕР.

В житті нікого не боявся.

ФАНІ.

Опріч жіночої краси.

АНЕЛЬКА.

Авже ж

Боїшся ти, що знову мельниківна
Тебе красою зачарує...

ФАНІ.

Так.

АНЕЛЬКА.

А та... друга з усім своїм багатством
З-під носу — пурх!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ *(реюче)*.

Гіпотеза дотепна!

Признайся, Густаве, що дівчата наші
Не кепські психольоги!

ВАГНЕР *(бе кулаком по столу)*.

Це дурне!

Гей! хто там є!

ТРОХИМ *(входить)*.

Я, пане, тут, до послуг.

ВАГНЕР.

Поклич сюди Маряну!

ТРОХИМ.

Зараз, в-мить!

(Виходить.)

ВАГНЕР *(понура не)*.

Ви задоволені?

ФАНІ *(з докором)*.

Навіщо ти?

ВАГНЕР.

Хто хоче йти нехибно до мети,
Повинен вільним бути від усього.

АНЕЛЬКА.

Побачимо, який в Густава смак.

ВАГНЕР.

Боюся, що осліпнеш.

АНЕЛЬКА.

Ов? Невже

Вона така хороша...

ВАГНЕР (з захопленням).

Краща квітка

Степів усіх не всілі дорівнятись
До казки любої красою. Зорі —
В її очах, рожевий ранок — в лицах,
Уста — кривавих два рубіни, вся —
Веселки блиск, чарівна казка, сон,
Який в житті єдиний сниться раз,
Після якого вже найкраща дійсність
Бридотою гідкою здається нам.

АНЕЛЬКА.

Та де ж ти взяв її, цей самоцвіт?

ВАГНЕР.

Де взяв?.. У степу вкрав. Така квітка
У вільнім лиш степу могла вродитись.
Була чудова ніч. Біля млина
Над річкою пристав я одпочити,
Знесилений за день од спеки й праці.
І там побачив сон: в палкім танку
При сятві місяшнім вона звивалась...

ПЕРШИЙ ГІСТЬ (не).

То вона

Танцює в тебе? Це цікаво!...

АНЕЛЬКА.

Може

І нам вона тут затанцює?

ВАГНЕР. Вам?

Гаразд, — звелю я їти! у всій красі
Її вам покажу... Чому не піде?
Гей, хто там є!...

МАРЯНА

(входить бліда, як смерть, але очі її горять радістю).

*(Хочє кинутись до нього, але, побачивши гостей,
з жахом озирьається; із саду лине журний спів
сопілки.)*

АНЕЛЬКА *(реоче).*

То це красуня тая? Ха-ха-ха!

ФАНІ.

Яка хороша!

АНЕЛЬКА.

Що? вона хороша?

ДРУГИЙ ГІСТЬ

*(кидає на носа пенсне, підходить ближче до Ма-
ряни й з цікавістю розглядає її).*

Ні, ні! вона нічого... Очі гарні...
Чому така бліда?

АНЕЛЬКА.

Гай-гай, Густаве,
Про смак твоїй краще я гадала!

ВАГ'НЕР *(осатанівши)*.

Мовчать, повіє! *(До Мар'яни — тупає ногою.)*

Йди сюди! Ти чуєш?

МАРТА *(виходить наперед)*.

Вона слаба, мій пане...

ВАГ'НЕР.

А... ти тут,

Проклята відьмо! Так ти доглядаєш?

Кажі: куди красу її ти діла?

МАР'ЯНА *(припадає до Марти)*.

Ходім, ходімо, Марто, — я боюсь...

ВАГ'НЕР

(підходить, шарпає її за рукав наскрид кімнати).

Е, ні, стривай! *(До Марти.)*

А, ти іди звідсіль,

Щоб я тебе не бачив більш у себе!

(Марта виходить. Мар'яна стоїть і злякано озирасться.)

ВАГ'НЕР.

Танцюй мені! Та так, як ти колись

Біля млина...

МАР'ЯНА *(благаючи)*.

Пусти мене, Густаве,

Я більш не буду...

ВАГНЕР *(гукає ногою).*

Що? Танцюйт, кажу!

ПЕРШИЙ ГІСТЬ.

Облиш, Густаве: бачиш же — слаба.

ФАНІ

(підходить до Мар'яни й обнімає її).

Ходім, моє дитя. Йому прости —
Бо п'яний дуже він, несамовитий!...

АНЕЛЬКА.

Авже ж не треба танцювати...

ВАГНЕР.

Що?!

То я не пан в своїй господі? *(Одихає Фані.)*

Геть!

(Хапає за руку Мар'яну й кидає, кругнувши, насеред кімнати.)

Танцюйт!

АНЕЛЬКА.

Він збожеволів...

ВАГНЕР

(підступає до Мар'яни знов).

Ти не будеш?

Не будеш ти?...

(Хапає зо столика револьвер й націляється.)

МАРЯНА

(з криком одбіає до вікна).

Він вбє... він вбє мене!!!

(Гра сопілки уривається. Юрко вскакує вікном у кімнату, кидається на Валнера й валить його на підлогу, потім хапає в обійми Маряну й зникає з нею в саду. Всі який час стоять нерухомі з ляку.)

ВАГНЕР

(підводиться, підбіає до вікна й стріляє в сад).

Прокляття!

(В саду розгинається й затихає здавлений крик.)

ПЕРШИЙ ГІСТЬ

(хапає Валнера ззаду за руки, підводить до крісла й садить).

Що ти робиш, божевільний?

Сідай і заспокойся.

(На постріли вбіають Трохим і Марта.)

ФАНІ (жрїйно).

Як чарівно!

Прекрасно як! немов у сні, у казці...

МАРТА.

Маряна де?

АНЕЛЬКА (показує на вікно).

Нема, втікла.

ФАНІ

(підходить до Вагнера й кладе йому руку на плече).

Це казка? так?...

Як гарно!...

ВАГНЕР *(з розпачем).*

Немає більше Казки!...

Як дивний сон, як мрія зникла...

Кінець!...

ФАНІ *(мрійно зітхає).*

Немає казки без кінця.

IV.

Декорація 1-го розділу. Світає. Сцену вноді заливає проміттям справа від заводу, чути зрідка гудки. На призьбі під млином сидять старий мельник, брудний, обшарпаний, з розкуповдленим волоссям і бородою. Коли завіса піднімається, з правого боку виходить Сусанна з фурманом своїм.

СУСАННА *(озираючись)*.

Ото той млин?

ФУРМАН.

Так, панночко, це він.

СУСАННА.

Ти йди і жди мене там, біля коней.
А я не забарюсь.

ФУРМАН.

Гаразд, пожду. *(Зникає.)*

(Од заводу чути гудок.)

ДІД *(здрігнувшись)*.

Загуб... ач, як загуб!...

(Схоплюється й тікає до дверей.)

Гукай, гукай!...

Мене ти не обдурив, як Маряну...

(Дослухається.)

Ага заціпило!... *(Відходить од порога.)*

СУСАННА *(підходить ближче).*

Хтось гомонить?...

Він вже прийшов? Я ж думала, ще рано.

(Уледівши діда, зупиняється й слідує за ним.)

Це мельник, певне? З ким же він розмову

Так рано тут завів?...

ДІД.

Ще одна...

Которая це вже?... розтала ніч

У світлі тихім ранку... Ще один...

Которий вже?... прокинувся день ясний,

Ї ж нема... *(Нахиляється через колесо.)*

Збрехав ти знов, старий...

Що? прийде? прибіжить? Которий раз

Я чую це від тебе? Де ж вона?...

СУСАННА.

Добрідень, діду, вам!...

ДІД

(зазрештївши, озирається й тікає до порога).

Мене нема...

Нема мене...

СУСАННА.

Куди ж? куди? стривайте!
Лихого вам не заподію.

ДІД.

Хто ж ти?

Ти звідтіля?

(Махає рукою на протилежний беріг.)

СУСАННА.

Звідкіль?

ДІД.

Од тих, що там...

Що тих потвор набудували тут
І степ порили геть і засмерділи.

СУСАННА.

То що, як звідтіля?

ДІД.

Хе-хе!... то що...

То знаю я, чого прийшла сюди.

СУСАННА.

Чого?

ДІД *(сваритьсь пальцем)*.

Та знаю, знаю вже!... Приходив
До мене вже один... казав мені,
Що млин зруйнує геть... еге... й натомісьць
Спорудить тут якусь машину...

СУСАННА.

Ну?

Що ж ви йому на це?

ДІД *(знов свариться)*.

Хе-хе... Яка!

Щоб випитать, прийшла?... Хе-хе...

адзуськи!

Що я зроблю — того нікому не скажу.

Як прийдуть, то її побачуть, хе-хе-хе!

(Показує на воду.)

От він так знає.

СУСАННА *(здивовано дивиться туди)*.

Хто?

ДІД.

Та водяник.

Він знає все її радіє ізо мною.

Тобі ж не скажемо... Нехай сюди

Заявляться оті... твої — і раптом

Де її дінеться і млин, і дід...

(Рече, аж захлинається.)

Іще

Прохав мене, щоб кинув я свій млин.

Туди, до вас щоб перейшов, що там

Побачу ніби то свою Маряну...

СУСАННА *(робить рух до нього)*.

Маряну?...

ДІД *(махає руками)*.

Не підходь, а то сховаюсь!

СУСАННА.

То та Маряна ваша?

ДІД.

Не чия ж.

СУСАННА.

Нема Маряни вже... Маряна вмерла.

ДІД *(сваритьсь пальцем)*.

Умерла?... хто?... Ой хитрі ж з біса всі ви!

Про щось чудне і той товче мені...

(Махає рукою на воду. Розгинається худок. Дід похапливо тікає й замикається в млині.)

СУСАННА.

Утік... Як чудно, наче в казці. Млин...

Старий, блаженський мельник... водяник...

І вкрито все серпанком таїни.

А там — огні, життя кипить бурхливе

І стеле із руїн незнаний шлях

До казки до нової... *(Замислюється.)*

Чом не йде

Так довго він?... Як тихо тут навкруг!

Встає турботний день і кличе всіх

До буйного життя... А тут — вмiрання,
 Вигає казка степу... Чую я,
 Як тiнi давнього блукають журно,
 Немов шукають мiсце, щоб заснути
 Навiки вже i все навкруг приспати...
 А вiн не iде... Не спала я всю нiч,
 I сон змагає... мов приспати мене
 Також хотять заблуканi привиддя —
 Закути серце в холод забуття.

(Стає, спершись на колесо.)

Тiнi минулого... Тiнi минулого
 Ром мовчазно-рухливим,
 Нудно дражливим,
 З пiтьми забутого, з пiтьми заснутого
 Знов устають...
 В далеч хотiла б я серцем полинути!
 Геть по-над свiтом в блакитi
 Стежити митi,
 Хмаркою плинути, плинути, плинути
 В безвiстну путь... *(Стенуєшись.)*
 I зупинитися в льотi нестримному
 В царствi досягнень... Спочити
 Й далi летiти,
 Тiльки б не спати у мороку зiмному,
 Тiльки б не спать!...
 Тiнi минулого, тiнi забутого
 Тягнуть в безодню спокою...
 Хочуть журбою
 Серце бентежнеє — ворога лютого

Заколпсать...
 Вихорем крутяться, вються, мов фурії.
 Марно!... живі ще бажання
 Взять без вагання
 Все, що належиться... Геть же, понурії!
 Я не засну! —
 Не вдовольнить мене чаром-нірваною!
 Щастя верховин дістати —
 В бурях сконати!...
 Душу огневу не згасиш оmanoю
 Тихого сну!...

ПОДОРОЖНІЙ

*(в цей час спускається з гори, переходить греблю
 й наближається до Сусанни).*

Сплять іще гори, повіті в туман,
 В сивії дрімоті долини.
 Гей, чи не рано на хвилях оман
 Нас понесуть хуртовини?...

СУСАННА *(випростуючись).*

Що це? зневірря? навіщо воно?
 Море життя не чекає.
 Нумо ж на хвилі! у руки стерно,
 Поки ще море дримає!
 Бурям назустріч, із хвилями в бій!
 Гордо замають вітрила.
 Геть же зневірря! огневих надій
 В нас не приборкано крила.

ПОДОРОЖНІЙ

(здіймає капелюха й показує перед себе).

Бурям назустріч, із хвилями в біт!

В нас не приборкано крила!...

(На горі вималювувуться фігури Маряни й Юрка. Юрко ледви держитесь на ногах. Маряна обережно піддержує його й безпорадно озирается.)

МАРЯНА.

Гей, пробі! хто тут є, — допоможіть.

ПОДОРОЖНІЙ

(зупиняється, дослухаючись).

Неначе голос чийсь рятунку просить?

СУСАННА.

Мертво і сонно в долинах у млі.

Стогне то пугач у скелі,

Що заясніли гірські шпилі

В штьму повитій пустелі.

МАРЯНА

(силкується вдержати Юрка).

Немає сил... Гей, хто тут є? озвися!...

ПОДОРОЖНІЙ *(дослухається).*

І знов чийсь крик, мов стогін, будить тищу.

Рятунку просить хтось, чи допомоги?

СУСАННА *(з захватом).*

Тим, що конають, рятунку нема!
 Діл цей привиддями повед,
 Шлях же наш вгору пославсь не дарма —
 З мертвих низин до верховин.
 Друже коханий! нема вороття
 Тим, хто безоглядно кинув
 Серце бентежне в пожежу життя
 Й духом до щастя полинув.
 Даїт же ти, друже мій, руку мені:
 Підем вперед без вагання;
 Ваблять і кличуть нас наші огні
 В царство хуртеч і змагання.
(Беруться за руки й зникають праворуч.)

МАРЯНА

*(з великим зусиллям спускається, підтримуючи під руку Юрка, вниз, переходить зрешлю, кладе його на цім березі, недалеко від колеса, випро-
 стуюється й безпорадно озирається).*

Нема нікого... Дід живий, чи ні?
 Як вир реве! Це ти, старий сусідо?
 Радієш?... Ну, радієш...

*(Нахиляється над Юрком. З млина виходить, кра-
 дучись, дід і з великим зацікавленням, потроху
 наближаючись, слідує за тим, що вона робить.)*

Гей, Юрку! Юрку!...

Не чує... знепритомнів. Ось стривай,
 Твою смертельну рану я промію
 Холодною водою, її біль утихне.

Розплющив знов свої хороші очі
Й до мене посміхнешся...

(Розстібає йому комір і обдивляється.)

Де ж вона?...

Де куля та?... Поцілено у спину...

Що ж діяти?...

(Піднімає голову, помічає діда й кидається до нього.)

Діду! любий мій!

Живий іще?...

(Хопав його руку й цілує.)

ДІД *(пручається).*

Геть! геть! Тебе не знаю!

(Вириває руку й тікає до порога.)

МАРЯНА *(протягає руки до нього).*

Це ж я... це я, Маряна ваша!

ДІД *(махає на неї руками.)*

Геть!

Моя Маряна не така!... Я знаю, —

Тебе підіслано, щоб обдурить

Старого діда...

МАРЯНА.

Я — Маряна ваша, —

Невже ви не пізнали?

ДІД.

Ти? Маряна?

Маряна, та не та... Русалка може.
Моя Маряна — маків цвіт. А ти...
Не треба, не підходь!... Іди до того...

(Показує на воду.)

До дідька водяного. Чуєш, як
Радіє він, немов і справді бачить
Маряну, любую мою онуку...
Геть! геть! не смій підходити сюди!

(Зникає й замикається.)

МАРЯНА.

Він не пізнав. Нехай. Як зітде сонце,
До нього підійду я ще, і він
Мене пізна...

*(Підходить до Юрка, сідає, кладе його голову
собі на коліна.)*

Юрко... Умер, чи спить?

А серце бється так повільно й тихо
В обіймах смерти, наче день ясний
В обіймах ночі замірає. Юрку!
Прокиньсь, коханий мій: ми дома вже.
Не чуєш? ні?... Гарячим поцілунком
Тебе я розбуджу.

(Цілує його раз і друий.)

Розкрий же очі!

До уст своїх сопілоньку тужливу
Ти притули і піснею дзвінкою

Розбудиш вмить заснулую луну.
 А я... як то було колись, таночок
 Тобі під гру веселиї заплету...
 Зівю вінок із квітів запашних,
 Вквітчаю ним голівку... чуєш, Юрку?...
 І щастя примаю... ти чуєш? — щастя,
 Веселе, тихе щастя... Ти не чуєш?...
 Поблідли як твої уста і вид...
 А чим збудить тебе — не знаю я.
 Сльозами? — сліз нема... лишились там.

(Махає рукою в той бік, звідкіля прийшла.)

Чи піснею веселою?... — теж там...
 Ах, там... і слези і пісні. Зо мною —
 Саме розбите серце...

(Юрко розкриває очі, ніби прощаючись з нею.)

Ти почув?...

Збудивсь?...

(Нахиляється до нього; він судорожно хапає її за плече, потім одкидає руку, випростується й помирає.)

Сказати хочеш щось мені?

Я слухаю, мій любий...

(Поширеними очима слідкує за його вміранням; перекопавшись, що він помер, розпачливо скрикує й схоплюється на ноги.)

Він помер!...

Юрко помер... нема Юрка... А я?...

(На крик одчиняє двері дід і, сміючись, з порога слідкує за нею.)

А я?...

(Безпорадно озирється й підходить до колеса.)

Ти чув... ти чув? — Юрко помер.
А я сама... Е, ні... стривай... десь дід...

(Угледівши старого, кидається до нього.)

Дідусю мій!

(Дід ховається, репочуци, й замикається.)

Сховався... не пізнав...

(Підходить знов до колеса.)

До тебе? Ні, до тебе не піду.
Там холодно на дні... І ти... старий,
Холодний і бридкий. Кохаєш ти?
Коли бажання є — розбите серце
Тобі я кину, як собаці: їж,
Доїж його — мені вже не потрібне.
А я... піду у степ, нарву квіток,
Сплету вінок і голову вквітчаю,
Прийду і сяду тут під млином
І ждатиму, аж поки сонце зійде
І вийде дід: на мене гляне віп
І враз пізнає свою Каз... Що? Казку?
Немає казки вже — вона скінчилась.
А я... Хто ж я? Стривай... Ага, згадала!
Маряна я, не Казка — мельниківна,
Я — мельниківна... так... Маряна я...

(Замислена, відходить од колеса й зникає в глибині сцени за млином. З млина виглядає дід: помітивши, що нікого нема, підходить обережно до колеса.)

ДІД.

Ти чув, що вигadaв на мене він?
 Ха-ха! Якусь дівулю підіслав...
 Звелів казати, що вона Маряна.
 Що кажеш ти? Маряна справді то?
 Ех ти, старий! Із глузду мабуть спав:
 Хіба така Маряна, як отся?
 Маряна сонечком мені сняла...
 Вродлива й молода, як та весна,
 Цвіла вона в степу, мов пишна квітка.
 А ще — як у віночку, то й очей
 Не одірвав би од такої вроди.
 А ця — як смерть, бліда. Замість квіток,
 Зіма послалася на лицях в неї.
 Русалка то... Гей, дідьку водяний!
 Чи то не ти щось вигadaв, пославши
 Русалку ошукать старого діда?

(Сварить пальцем.)

Гляди! а то я греблю розкопаю
 І воду геть спущу. Тоді завнеш,
 Немов той на живіт після куті...
 Стривай... бач, я її забув... вона сюди
 Когось іще з собою привела.
 Й його Юрком назвала при мені.

(Підходить до Юрка, довго дивиться на нього, потім починає потиху сміятись: що-далі сміх переходить у реїт.)

Ну її утяла! Юрко... Хіба це він?
 Юрко живий, а цей... вже дуба дав.

· Чи думали, що я не одріжню
Юрка від цього мертвяка?.. Ну-ну!..

(Підчас останньої частини дідового монологу зори спускається гурток робітників з сокирами й лопатами; вони переходять греблю й підходять до діда, котрий, зрештою уледівши їх, чим-дуже тікає, зляканий, до млина й хутко замикається там.)

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Чого це він метнувся, як навіжений?

ДЕСЯТНИК.

Десь догадався, чого прийшли сюди ми.

ДРУГИЙ РОБІТНИК

(уледівши труп).

Гей, хто тут спить? А-ну, вставай, верано.

ПЕРШИЙ РОБІТНИК

(і інші оточують труп).

Це вбитий... далєбі!... Заснув навіки.

ДЕСЯТНИК

(нахиляється, придивляючись).

Застрелено... Його не руште ви.
Ну, добре день почавсь!..

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Та хто ж би міг?

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Стояв тут дід над ним, то може він.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Попав у небо пальцем. З чого дід
Стріляти міг? чи не з оскарду,
Яким карбує жорна?

ДЕСЯТНИК.

Все одно,
Хто вбив... Не наше діло розбїрать, —
Начальство розбере...

(До одного з робітників.)

Бїжи назад
І розкажи про знахідку страшну.
*Один з робітників вертається, переходить греблю
й зникає в скелях.)*
Й сопілку стис в руці. Цікаво, хто він?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Смальовний, як чабан...

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Чабан і є:
Десь бачив я його.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Ще молодист.

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

(нахиляється й бере в руки сопілку).

А гарна, з визерунками сопілка...
Гобив колись і я такі... еге,
Чабанував колись і грав. А ну,
Чи не забув ще грати тут на шахтах.

(Притуляє до уст і починає награвати фабричний мотив: „Когда я был слабодний мальчик“....)

ДЕСЯТНИК.

І ще що вигайдай! Облиш! Клади
На місце та ходімо: час не жде.
Невидно, як надійде Крамаренко
І вилав, що ще нічого тут
Ми не зробили.

(Підходять і стають перед млином; де-хто зазирає у вікно.)

Діду! гей! ти чуєш?

(Торсає двері.)

Вставай, нерано вже!..

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Та він не спить.

Допіру ж втік, як нас угледів...

(Стукає у віконечко.)

Діду!..

ДЕСЯТНИК.

Не чув.

ДРУГИЙ РОБИТНИК.

Гей! оглух ти на безлюдді?

ДЕСЯТНИК *(стукає в двері).*

Вилазь, а то звелю ламати двері!

ПЕРШИЙ РОБИТНИК

(зазирає у вікно).

Не видно ні духа... Соломи тільки
Повнісінькая хата. На що то?..

ТРЕТІЙ РОБИТНИК.

Та що там думать довго: бить вікно
Або рубати двері...

ДЕСЯТНИК.

Доведеться.

Роботи в нас чимало: завалить
І розібрать трухлявий млин, звезти
Звідсіль і місце тут для водокачки
Розчистити. Тому не гаймось!

(Торсає дверима.)

Гей!

Одчиниш ти чи ні?.. Старий лущипер...

КРАМАРЕНКО

(перейшовши греблю, підходить до робітників).

То ви нічого ще і не зробили?

ДЕСЯТНИК.

Замкнувся у млині і притаївсь.
 Погане коїться щось тут. Он там
 На березі, біля води, лежить
 Застрелений.

КРАМАРЕНКО *(підходить до трупа).*

Застрелений?.. Хто ж він?
 Стривай... деь бачив я його. Чабан це.

ДЕСЯТНИК.

Застали діда тут над ним: стояв
 І гомонів про щось.

КРАМАРЕНКО.

Ти сповістив
 Про це кого?

ДЕСЯТНИК.

А як же.

КРАМАРЕНКО.

Ну, й гаразд

(Вертаються до млина.)

Ну, що ж, коли не відчиня дверей,
 Рубайте їх та будемо кінчати.

(Перший і другий робітники підходять до дверей і починають ламати їх. Удари сокир голосною луною відбиваються в скелях на тім боці.)

ПЕРШИЙ РОБИТНИК.

Диви, яке міцне: коли не дуб,
То груша. *(Рубає.)*
Хе!..

ДРУГИЙ РОБИТНИК.

А він казав — трухляве.

ДЕСЯТНИК.

А-ну, рубайте, годі теревенить!..
*(Інші з цікавістю товпляться коло них. Сонце
пожежою освітлює шпилі скель.)*

ГОЛОС МАРЯНИ *(десь за млином).*

Рине вода, рине,
А серденько нині:
Гей, чи він приплине
Хутенько,
Бистренько,
Поки звечорів?

*(Робота припиняється, всі стоять і слухають, як
зачаровані.)*

ПЕРШИЙ РОБИТНИК.

Десь рання пташка заспівала в лузі.

ДРУГИЙ РОБИТНИК.

А тихо тут, аж моторошно якось.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Кув зозуля десь...

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

То жаба кріюка.
Зозуля вже мандрикою вдавилась.

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

А вир лютув як!

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Ось слухай, слухай!

ГОЛОС МАРЯНИ.

Рине сльоза, рине,
А серденько вяне:
Гей, чи він прилине
Хутенько,
Бистренько,
Поки ніч настає?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

З села якась.

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

А може з наших це?

ТРЕТІЙ РОБІТНИК.

Чи не русалка?... Гарно як співає...

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Таке ще вигайдай — удень русалка!...

ГОЛОС МАРЯНИ.

Рине пісня, рине
І серденько крас:
Гей, чи він прилине
Хутенько,
Бистренько?...
Чом його немає?...

ДЕСЯТНИК.

А-ну, за діло! чого це стали ви?...

(Робітники неохоче починають рубати двері.)

КРАМАРЕНКО *(сам до себе)*.

Нема сумніву... це вона — це Казка.
Чого блукає тут?... Невже... неville...
Не може бути, щоб він її прогнав...
(З гори спускається Вагнер).

ДЕСЯТНИК *(до Крамаренка)*.

Ось гляньте — пан директор то, чи ні?

КРАМАРЕНКО.

Так, він... Чого так рано в цих місцях?...
Ага... я розумію...

(Знову чути спів Маряни.)

ЧЕТВЕРТИЙ РОБІТНИК

(зазирає у вікно, з жахом).

Гляньте, гляньте!...

Горить в млині!... — горить!...

ДЕСЯТНИК *(підбігає).*

Що плещеш ти?

КРАМАРЕНКО.

Що там таке? *(Помічає полум'я й дим).*

Горить?... Ат, чорт старий!

Рубайте двері, вікна... швидче! Чом

Стовбами стали? Вивести старого

Хутчій з млина!...

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Врубаш їх як-раз.

(Метушня. Пробують рубати знов. Двері не піддаються, вікно ж падає в середину, але звідтіля виривається дим і полум'я. Хто близько стояв, відсахнувся.)

ГОЛОС МАРЯНИ.

Рине вода, рине,

А серденько...

*(Раптом уривається. Пожежа розгортається.)*КРАМАРЕНКО *(хапається за голову).*

Згорить, згорить же він... його рятуйте!

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Згорів вже досі, не врятуєш!

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Ні,

Вже край... Ось-ось завалиться і дах.
Дак от на що соломи він наклав!...

КРАМАРЕНКО.

Гей, хлопці! нагороду той дістане,
Хто виведе з огню старого! Ну?
Чого ж ви стоїте і мовчите?...

(Всі стоять, мовчки огинаючись. Крамаренко махає рукою і йде назустріч Валнерові.)

(З правого боку вибігають робітники. Між ними— Подорожній і Сусанна.)

ПОДОРОЖНІЙ

(до тих, що руйнували млин).

Що тут? Навіщо млин ви запалили?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Старий замкнувся там і запалив.

ПОДОРОЖНІЙ *(з жахом).*

Він там?

ДРУГИЙ РОБІТНИК.

Та там...

ПЕРШИЙ РОБІТНИК.

Тепер вже не підступит.

(Подорожній біжить до вікна й хоче кинутись в огонь.)

СУСАННА *(удержує його).*

Стривай... згорни!... Мерців лиши мерцям.

МАРЯНА

(вбігає з-за млину у вікно на розпущених косах.)

Де дід?... де дід?

(Кидається то до одного, то до другого робітника.)

СУСАННА *(до Подорожнього).*

Вона... вона... це—Казка.

А Вагнер же казав мені, що вмерла...

(Уледівши Вагнера).

А ось і він. Чого прийшов?

ПЕРШИЙ РОБІТНИК *(до Маряни).*

Нема,

Він там...

(Показують на палаючий млин, у якого раптом дах падає.)

МАРЯНА *(несамовито).*

Він там? в млині сховавсь? Дідусю! діду!!!

(Кидається до огню, але робітники втримують її.)

ВАГНЕР

(підходить ближче: у нього помнятий, невиспаний вигляд; побачивши Маряну, робить рух до неї, простягаючи руки).

Маряно!... Казко любая моя!...

(Маряна, вледівши його, скрикує, виривається з рук у робітників і кидається у вир. Крик жаху в присутніх. Вагнер робить рух за нею, але зупиняється і з жахом слідкує, як понесло водою тіло Маряни. Подорожній і кілька робітників з тих, що прийшли пізніш, зірвавшись з місця, кидаються за нею. Решта товпиться біля колеса, слідкуючи за тим, що робиться в річці.)

— Загнбла вже...

— Е, ні... захопив!

— На беріг впливають!...

— А що ж з млином робити?

— Ну, й день сьогодні!...

СУСАННА (підходить до Вагнера).

Тепера, Вагнере, вже край напевне...

ВАГНЕР (показує вліб сцени).

Він витяг... бачите?... на беріг витяг...

Вона ще оживе...

СУСАННА.

О, так! вона

Запевне оживе, та не для вас, —

Для Вагнерів навік умерла Казка!...

(Млин валиться при криках і метушні. Вир люто реве. Сходить сонце. Чути гудок заводу.)

